

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๓

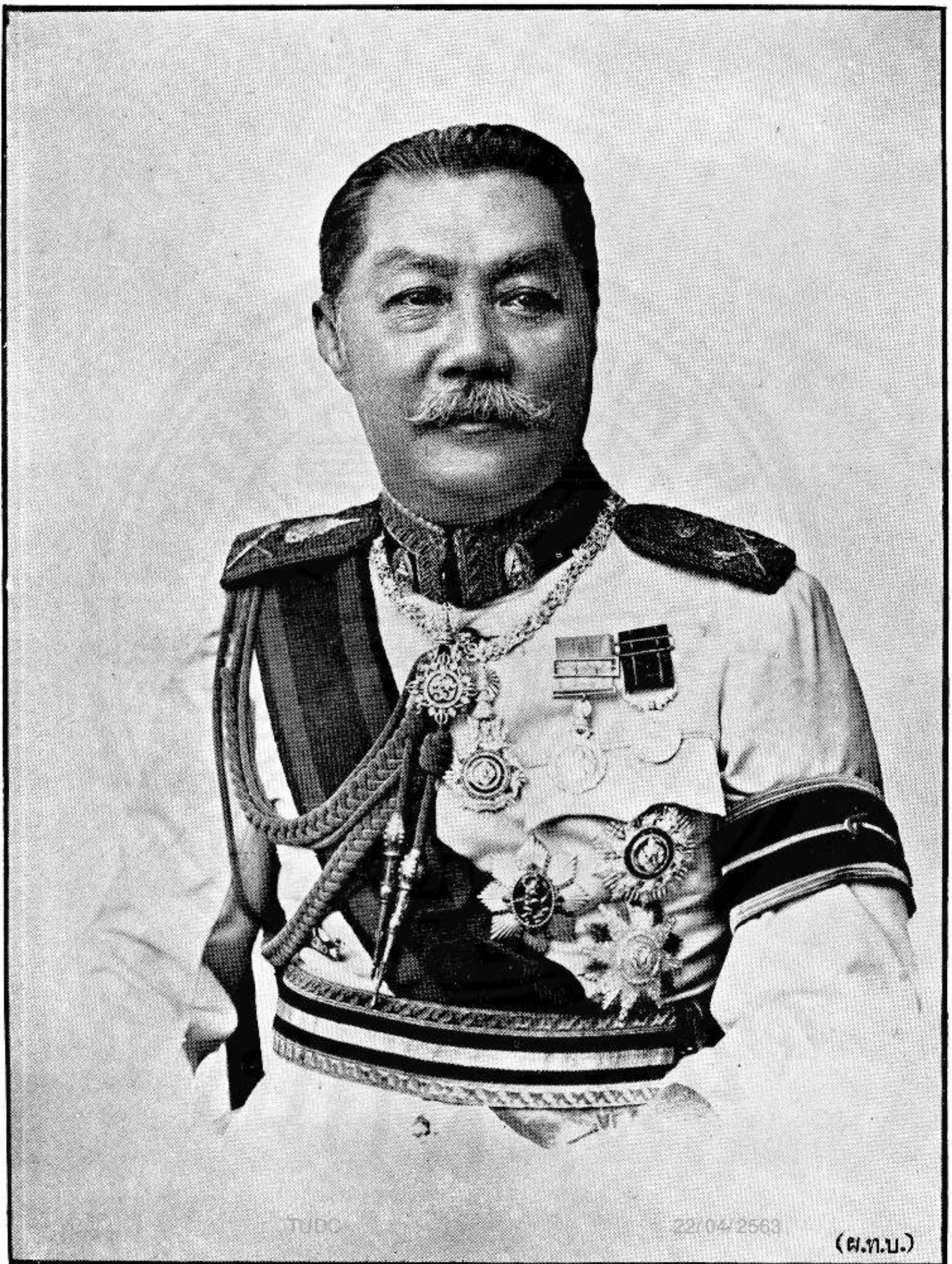
เรื่องตำนานการเกณฑ์ทหาร กบฏเรื่องตำนานกรมทหารราชที่ ๕

จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์
กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ๑ ผู้บังคับการพิเศษกรมทหารราชที่ ๕

โปรดให้พิมพ์ประทานในงานฉลองโล่ที่จังหวัดราชบุรี

๕ ๔
เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

TUDC

22/04/2563

(ศ.ท.บ.)

จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์
กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ผู้บังคับการพิเศษกรมทหารบกที่ ๔

สารบัญ

ตำนานการเกณฑ์ทหารไทย	หน้า ๓
ว่าด้วยต้นเหตุการเกณฑ์ทหารไทยโบราณ	,, ๒
ว่าด้วยพงศาวดารตอนไทยมาจากเมืองเดิม	,, ๓
ว่าด้วยพงศาวดารตอนไทยมาสู่แดนสยาม	,, ๕๐
ว่าด้วยพงศาวดารตอนไทยตั้งประเทศสยาม	,, ๓๒
ว่าด้วยพงศาวดารตอนกรุงศรีอยุธยา	,, ๓๕
ว่าด้วยเรื่องพงศาวดารตอนจักรวรรดิทหาร	,, ๓๗
ว่าด้วยเรื่องพงศาวดารตอนทหารสมเด็จพระนเรศวร	,, ๓๕
ว่าด้วยเรื่องพงศาวดารตอนตั้งกองทัพชาวต่างประเทศ	,, ๔๐
ว่าด้วยเรื่องพงศาวดารตอนกรุงศรีอยุธยาถึงความเสื่อม	,, ๔๓
ว่าด้วยลักษณะเกณฑ์ทหารอย่างโบราณ	,, ๔๗
ตำนานกรมทหารบกราชที่ ๕	,, ๕๕

ตำนานการเกณฑ์ทหารไทย

การเกณฑ์คนเป็นทหารเห็นจะมีเป็นประเพณีมาแต่ดึกดำบรรพ์ เพราะธรรมชาติมนุษย์ไม่เลือกว่าชาติใดภาษาใด ถ้ารวมกันมีอาณาเขต อยู่เป็นอิสระแล้วจากต้องมีกำลังสำหรับต่อสู้ศัตรู หากไม่ก็ไม่พ้นที่จะถูก มนุษย์จากพวกอื่นแย่งชิงอาณาเขต ถูกกดขี่ข่มเหงเอาไว้ในอำนาจมิได้ เป็นอิสระ ด้วยเหตุนั้นการเกณฑ์ทหารเป็นพนักงานสำหรับต่อสู้ศัตรู จึงเป็นการจำเป็นของมนุษย์ซึ่งอยากมีอิสระทุกชาติด้วยกัน ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์มาจนตราายเท่าทุกวันนี้ แลยังจะต้องมีต่อไปภายหน้าไม่แลเห็นว่าจะมีที่สุด ถึงว่านา ๆ ประเทศได้คิดตั้งสนธิสัญญาชาติเพื่อป้องกันมิให้เกิดสงครามก็ดี ถูกคิดปฤกษาหาทางเลิกรบพุ่งด้วยการจำกัด เครื่องรบก็ดี ก็จะไม่แต่เพียงลดจำนวนทหารมิให้มากมายเหมือนแต่ก่อน แต่ที่จะเลิกทหารที่เกี่ยววั้นหาได้ไม่

ก็แลการเกณฑ์ทหารนั้น ไม่ว่าวิธีของชาติใด ถ้าเป็นวิธีเกณฑ์ในสมัยใด ถ้าว่าโดยเค้ามูลก็เป็นอย่างเดียวกันทั้งนั้น คือเลือกสรรเอาคนหนุ่มฉกรรจ์อันเป็นเวลาที่มีกำลังมากมาเป็นทหารประการ ๑ จัดการควบคุมให้เรียกออกรบพุ่งพร้อมกันได้ โดยเร็วประการ ๒ ผูกหัดสันทัดให้เข้มแข็งในการรบประการ ๓ แต่กระบวนที่จัดการเหล่านี้ต่างประเทศจัดต่างกัน ตามความสามารถแลเหตุการณ์ในพงศาวดาร

ประเทศนั้น ๆ ที่มนุษย์ชาวต่างชาติกำหนดให้บรรดาชายทั้งปวง
 เป็นแต่พนักงานสำหรับรับฟัง ให้ผู้หญิงเป็นพนักงานประกอบกิจการ
 หาเลี้ยงผู้ชายตงนุกเป็นวิธเกณฑที่ทหารอย่าง ๓ ฝ่ายประเทศที่เจริญ
 อาริยาภาพก็ใช้ วิธเกณฑที่เป็นอย่างอื่นตามสมควรแก่ความเจริญของบ้าน
 เมือง ดังเช่นจำกัดเวลาให้ชายฉกรรจ์ต้องเป็นทหารแต่เพียงระยะอัน
 หนึ่งแล้วปลดปล่อยให้พ้นหน้าที่ บางชาติอาจจะหากันรับจ้างเป็นทหารได้
 พอต้องการ ก็เกณฑ์เก็บเงินจากพลเมืองมาจ้างชายฉกรรจ์แต่ทมิใจ
 สมัคเขามาเป็นทหาร แต่ในหนังสือนี้มีประสังค์จะกล่าวถึงลักษณะ
 เกณฑที่ทหารประเทศอื่น จะอธิบายเฉพาะวิธเกณฑที่ทหารไทยในสยาม
 ประเทศของเรา แต่จำต้องบอกไว้เสียก่อน ว่าหนังสือเก่าซึ่งจะ
 ได้อธิบายถึงวิธิการเกณฑที่ทหารไทยแต่โบราณไว้โดยชัดเจนนั้นหาไม่
 แต่เค้าเงื่อนมีปรากฏอยู่ในที่ต่าง ๆ คือในหนังสือพงศาวดารข้าง
 ในกฎหมายแลทำเนียบข้าง ข้างเจ้าตรวจเก็บเอามาประกอบกับความ
 สันนิฐานแต่งหนังสือเรื่องนชนโดยอัตโนมัติ เพราะฉะนั้นความที่อธิบาย
 ต่อไปอาจจะผิดพลั้งมีมากก็น้อย ขอให้ท่านทั้งหลายที่อ่านหนังสือ
 จงใส่ใจไว้ด้วย

ว่าด้วยต้นเหตุการเกณฑที่ทหารไทยแต่โบราณ

ลักษณะการเกณฑที่ทหารไทยแต่โบราณ สืบเกิดตามเค้าเงื่อนที่
 มีปรากฏอยู่ หลักของวิธเกณฑที่บังคับชนชาติไทยที่เป็นชายฉกรรจ์ให้เป็น
 ทหารทุกคนมาแต่ดั้งเดิม การเปลี่ยนแปลงในวิธเกณฑที่ทหารซึ่งปรากฏ

มาในพงศาวดาร เป็นแต่แก้ไขส่วนผลความเป็นครั้งเป็นคราว หนัก
 หากความสับสนในเวลาที่ยานเมืองมีเหตุการณ์ต่างกัน ส่วนหลักของ
 วิถีเกณฑ์ยังคงอยู่ทุกเมื่อ ส่วนลักษณะวิธีการควบคุมทหารไทยนั้น
 ก็เหมือนชั้นเดิมจะเอาสกุลวงศ์เป็นหลัก เป็นต้นว่าถ้าหัวหน้าสกุลสังกัด
 เป็นทหารหมู่ไหน ลูกหลานของผู้นั้นก็มาสังกัดอยู่ในหมู่นั้น
 ตามกัน วิถีควบคุมโดยกำหนดเอาท้องที่ ๆ ใดคนอยู่เป็นหลักของการ
 ควบคุม เป็นวิถีเกิดขึ้นต่อชั้นหลัง เหตุใดไทยเราจึงใช้วิถีเกณฑ์
 แลควบคุมทหารแต่โบราณเช่นกล่าวมา ก็เหมือนพอจะพิจารณาเห็นได้
 โดยเรื่องพงศาวดารของไทย เพราะฉะนั้นเรื่องพงศาวดารมาอธิบาย
 พอให้เห็นเค้าความประกอบกับวิธีการทหารเช่นชั้น ๆ ไซ้

๑) ว่าด้วยพงศาวดารตอนไทยมาจากเมืองเดิม

แดนดินที่เป็นสยามประเทศนี้ เดิมทีเคยจะได้เป็นที่อยู่ของชน
 ๓ ชชาติ ซึ่งพูดภาษาศลายคลึงกัน คือพวกขอม (ซึ่งเรียกกันย่น
 ว่าเขมร) อยู่ข้างใต้ตอนแผ่นดินต่ำในลุ่มแม่น้ำโขง ที่เป็นแดน
 กรงกัมพูชาเคยวนชาติ ๑ พวกลาว (คือชนชาติที่เรียกกันในปัจจุบัน
 ว่าลาว) อยู่ตอนกลาง คือในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานี้นั้น ตลอดไปทาง
 ตะวันออกจนถึงลุ่มแม่น้ำโขงตอนแผ่นดินสูง (คือมณฑลนครราชสีมา
 แลมณฑลอุดรร้อยเอ็ดยโสธร) ชาติ ๓ พวกมอญอยู่ทางตะวันตก
 เฉียงเหนือตอนลุ่มแม่น้ำสกลัน ตลอดไปจนถึงลุ่มแม่น้ำอ่าวตัง
 ตอนใต้ ที่เป็นแดนประเทศพม่าย่นชาติ ๓ แดนดินที่กล่าวมานั้น

ชาวอินเดียนแต่โบราณเรียกกันว่า “สุวรรณภูมิ” เพราะเหตุเป็นที่
 บ่อทอง อยู่มาเมื่อราว พ.ศ. ๓๐๐ มีชาวอินเดียนครั้งถือพระพุทธศาสนา
 พากันมาตั้งภูมิลำเนาในสุวรรณภูมินี้ พวก ๑ มาชนทแคนมอญแล้ว
 ทหาที่ตั้งภูมิลำเนาเป็นลำตี้ยมาจนในแคณลาว (ถึงท้องที่ซึ่งเป็นมณฑล
 ราชบุรีแลมณฑลนครไชยศรีบัดนี้) อีกพวก ๓ แล่นเรืออ้อมแหลม
 มลายูไปตั้งภูมิลำเนาในประทศกาม ซึ่งเป็นเมืองญวนเดี๋ยวนี้ ในสมัย
 นั้นประเทศอินเดียนได้ถึงความเจริญรุ่งเรืองมาแล้วช้านาน พวกชาว
 อินเดียนที่มากตั้งภูมิลำเนาในประเทศนี้ รอบรู้วิชาการต่าง ๆ ยิ่งกว่า
 พวกขอมแลลาวมอญซึ่งเป็นชาวเมืองเดิม ก็สามารถแสดงคุณวิเศษ
 ให้พวกชาวเมืองนิยมนับถือจนยกย่องยอมให้เป็นครูบาอาจารย์ พระ
 พุทธศาสนาจึงได้มาประดิษฐานในประเทศนี้ ยังมีเจดีย์สถาน คือพระ
 บัษุมเจดีย์เป็นต้น อันเป็นของเกิดขึ้นในชั้นนั้นปรากฏอยู่หลายแห่ง
 ต่อมาอีกประมาณ ๕๐๐ ปี มีชาวอินเดียนมาตั้งภูมิลำเนาทางปากน้ำ
 โขงในแคณขอมอีกพวก ๓ พวกที่มากทีหลังนถอศาสนาพราหมณ
 มาได้เป็นภคิคาของนางพระยาเมืองขอม เป็นเหตุให้ราชวงศ์ขอม
 กลายเป็นเชื้อชาติชาวอินเดียน แต่นั่นก็บังคับให้พวกขอมรับประพฤติ
 ลทธิศาสนาแลประเพณีตามคติพราหมณ์เป็นนัยพระพุทธศาสนาซึ่งพวก
 ชาวอินเดียนที่มาก่อนได้มาสอนให้นับถือกันแพร่หลายแล้วนั้น การถือ
 พระพุทธศาสนากับไสยศาสตร์จึงปะปนกันแต่่นั้นมา เมื่อพวกชาวอินเดียน
 อันฉลาดรอบรู้วิชาการต่าง ๆ คิดว่าพวกชาวเมืองเดิมคงกลัวมาแล้ว

ไทปกครองเมืองขอม ก็สามารที่จะแผ่อำนาจเหนือชนชาติอื่นขยาย
 อาณาเขตขอมต่อออกไปโดยลำดับ จนได้กินแดนของพวกลาวทั้งที่
 ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาแล ในลุ่มแม่น้ำโขงเป็นอาณาเขตขอม พวกลาว
 ต้องตกอยู่ในอำนาจขอมหลายร้อยปี ตลอดสมัยนั้นพวกขอมพากันเข้ามา
 ตั้งบ้านเมืองอยู่ในแดนลาว ยังมีเทวสถานฤๅที่เรียกกันเป็นสามัญว่า
 ฆ้องบ้าง ก้างบ้าง ซึ่งพวกขอมสร้างไว้ด้วยศิลา ตามท้องที่ที่ใดตั้งเมือง
 ปรากฏอยู่จนบัดนี้หลายแห่ง ที่เช่นเมืองใหญ่เทวสถานก็สร้างเป็นขนาด
 ใหญ่ เมื่อน้อยก็สร้างเป็นขนาดย่อม ขอนเป็นเค้าเงื่อนให้รู้ลักษณะ
 การที่พวกขอมปกครองแดนลาวในสมัยนั้นได้ไ้ย ๓ คือที่ในลุ่มแม่น้ำ
 เจ้าพระยา ตั้งเมืองลพบุรีเป็นเมืองหลวงปกครองเขตแดนข้างตอน
 ไทเป็นมณฑล ๑ เรียกกันว่าแดนละโว้ เหนือขึ้นไปตั้งเมืองสุโขทัย
 ปกครองเขตแดนข้างตอนเหนืออีกมณฑล ๑ เรียกกันว่าแดนสยาม
 ทางแดนลาวในลุ่มแม่น้ำโขงมีจำนวนเมืองที่พวกขอมขึ้นมาตั้งมากกว่า
 ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา สังเกตตามขนาดเทวสถานที่ยังปรากฏอยู่
 ก็เหมือนจะจัดการปกครองเป็น ๒ มณฑล คือมณฑลทางตัวนครตั้ง
 เมืองพิมายเป็นเมืองหลวงมณฑล ๑ มณฑลทางตัวนครตั้งเมือง
 สกลนครเป็นเมืองหลวงมณฑล ๑ อาณาเขตที่พวกขอมมาตั้งปกครอง
 เองนั้น ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามีเทวสถานขอมปรากฏเพียงเมืองสระเสด็จ
 (คือเมืองสุวรรณคโลก) เป็นเหนือที่สุด ในลุ่มแม่น้ำโขงนั้นได้ย็นว่า
 มีเทวสถานขอมปรากฏอยู่เพียงเมืองเวียงจันทน์เป็นที่สุดข้างฝ่ายเหนือ

แต่เขตรแดนของพวกขอมในสมัยเมื่อมีอำนาจมากยังต่อขึ้นไปทางฝ่าย
เหนือ ตลอดมณฑลภาคพายัพแลแดนเมืองหลวงพระบางยัดกัน จน
ข้ามไปถึงฝั่งแม่น้ำโขงปากน้ำนั้น เหตุไฉนจึงมิได้มีเทวสถานของขอม
ปรากฏอยู่ ขอนสันนิษฐานว่าเห็นจะเป็นแต่เมืองที่พวกลาวขอมเสียส่วย
ต่อขอม พวกขอมหาได้ไปตั้งปกครองเองไม่ ความสันนิษฐานข้อนี้ก็สม
ด้วยเรื่องพงศาวดารที่ปรากฏมา ว่าพระยาขอมเมืองละโว้ (ลพบุรี)
ให้นางจามเทวีราชธิดาขึ้นไปครองเมืองหรือญไฮย (เมืองลำพูน)
เห็นได้ว่าเป็นวิธีการที่พวกขอมขยายอำนาจเอาเมืองส่วยมาเป็นเมือง
ปกครองเองต่อออกไป แต่เรื่องนางจามเทวีเป็นการชั้นหลัง นาง
จามเทวีขึ้นไปเมื่ออำนาจขอมในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจะเสื่อมอยู่แล้ว
พวกขอมขยายการปกครองขึ้นไปได้ถึงเมืองหรือญไฮยไม่ช้านานเท่าใด
พระเจ้าอนรรฆมหाराช ฤาเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพระเจ้าอินธามังช่อ
ซึ่งครองเมืองพุกามในประเทศพม่าก็ปราบปรามเมืองมอญไว้ได้ใน
อำนาจ แล้วยกกองทัพมาตีเมืองลาว ปราบปรามทั้งพวกขอมแล
ลาวในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาไว้ได้ ในอำนาจพม่าประมาณร้อยปี พอดีอำนาจ
พม่าอ่อนลงถึงสมัยซึ่งชนชาติไทยลงมาเป็นใหญ่ในประเทศนั้น
ชนชาติไทยนั้นแต่เดิมตั้งบ้านเมืองอยู่ในประเทศที่เป็นแดนจีนข้าง
ฝ่ายใต้ยัดกัน คือมณฑลที่เรียกกันว่าชนหน่า กุยจิ๋ว กวางไส กวางตุ้ง
& มณฑลยูนนานเป็นต้นเมืองเดิมของไทย ปกครองกันอยู่เป็นอิสระ
หลายพวกหลายเหล่า (แม้ทุกวันนี้ยังมีไทยที่พูดภาษาเดียวกับเราอยู่

ใน ๔ มณฑลนั้นเป็นอันมาก) ครั้นนั้นอำนาจชนกคือยรูกแดนไทยมา
 โดยอินทีย ความที่กล่าวในเรื่องสามก๊กว่าขงเบ้งทำสงครามปราบ
 ปราบพวกซวนนั้น ที่แท้ก็คือการที่ยรูกแดนไทยนั่นเอง เมื่อไทย
 ถูกยรูกกวานเตอครอน พวกที่ไม่อยากอยู่ในอำนาจจึงพากันอพยพ
 มาหาบ้านเมืองอยู่ใหม่ตั้งแต่เมื่อราว พ.ศ. ๗๐๐ มาหาที่ตงภูมิลำเนา
 อยู่ทางทิศตะวันตกได้หลายแห่ง เมื่อความนั้นปรากฏก็มีพวกไทยทั้ง
 เมืองเต็มติดตามกันเรื่อยมา พวก ๑ ไปรวบรวมกันตั้งบ้านเมืองเป็นภูมิ
 ลำเนาอยู่ในที่ลุ่มแม่น้ำสลวิน พวกนี้ต่อมาได้นามว่า “ไทยใหญ่”
 ญาติเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเงี้ยวในยคนี้ อีกพวก ๑ อพยพแยกลงมาทาง
 ทิศใต้ มาตั้งบ้านเรือนเป็นภูมิลำเนาอยู่ตอนต่อลุ่มแม่น้ำโขง พวกนี้
 ได้นามว่า “ไทยน้อย” คือไทยพวกเรานี้แล ไทย ๒ พวกที่กล่าวมานี้
 ต่างมีเจ้านายเป็นชาติไทยด้วยกันเองปกครองแยกกันเป็นหลายอาณาจักร
 เมืองที่พวกไทยใหญ่ไปตั้งทางลุ่มแม่น้ำสลวินได้นามสืบมาว่า “สิบแก้ว
 เจ้าฟ้า” ส่วนเมืองที่พวกไทยน้อยมาตั้งทางทิศใต้ ได้นามว่า “สิบสอง
 เจ้าไทย” (เรียกกันเป็นสามัญตามลำเนียงชาวเมืองว่าสิบสองจุไทย
 อยู่เหนือเมืองหลวงพระบางเดยวัน) ตอนต่อไปทางตะวันตกได้นามว่า
 “สิบสองปันนา” (คือเมืองเซียงรุ่งเป็นต้น) อาณาจักรไทยทั้งปวงนี้
 เป็นอิสระแก่กันบ้าง เป็นสัมพันธ์มิตรบ้านพี่เมืองน้องเกี่ยวเนื่องกันบ้าง
 เป็นไปตามเวลาที่ผู้เป็นใหญ่ในอาณาจักรนั้น ๆ มีอินทราภพมากแลน้อย
 หาได้ปกครองรวบรวมกันเช่นประเทศใหญ่ยั่งยืนไม่ ชัยมาจนประมาณ

พ. ศ. ๒๔๐๐ พวกไทยน้อยที่คงอยู่ในแคว้นแคว้นสิบสองเจ้าไทยมีคน
สำคัญเป็นเจ้าเมืองแคว้น เรียกกันว่า “ขุนบรม” สามารถชักนำพวกไทย
น้อยให้ขยายอาณาเขตรุกแคว้นลงมาข้างใต้ ใต้เขตแดนข้าม
แม่น้ำโขงมาทางฝั่งขวา แต่นั่นพวกไทยน้อยก็พากันขยายภูมิภาค
ต่อมา จึงเกิดเป็นแคว้นไทยชนทางริมแม่น้ำโขงอีก ๒ มณฑล ทาง
ตะวันออกใต้ ชื่อว่าแคว้น “ลานช้าง” เพราะมีช้างชุมหาช้างใช้เป็น
พาหุระได้ง่าย มณฑลทางตะวันตกเรียกว่าแคว้น “ลานนา” เพราะ
มีทรายสำหรับทำโร่นามาก ตั้งเมืองเซ้า (คือเมืองหลวงพระบาง
เดี๋ยวนี้) เป็นเมืองหลวงในแคว้นลานช้าง ส่วนแคว้นลานนานั้นเดิมตั้ง
เมืองไชย (เรียกตามสำเนียงในพื้นเมืองว่าเมืองใจ) เป็นเมืองหลวง
แล้วจึงสร้างเมืองเชียงแสนเป็นเมืองหลวงในแคว้นลานนาต่อมา เมื่อ
ไทยลงมาตั้งใน ๒ มณฑลนั้น พวกขอมพยายามขึ้นไปขับไล่ ต้อง
รบพุ่งกันอยู่ช้านานจึงได้มณฑลทั้ง ๒ นั้นเป็นสิทธิ์แก่ไทย

เรื่องพงศาวดารในตอนนั้นแสดงให้เห็นว่า เหตุใดไทยจึงใช้ประเพณี
บังคับบรรดาชายไทยให้เป็นทหาร แลเหตุใดจึงใช้สกุลวงศ์เป็นหลักของ
การควบคุมทหาร เหตุเพราะไทยขยายเขตแดนลงมาครั้งนั้นความมุ่ง
หมายจะมาตั้งภูมิภาคเขาเป็นที่อยู่ มิใช่จะตั้งหน้ามาเที่ยวปล้นทรัพย์

๑ ในหนังสือพงศาวดารมักเรียกว่า ลานช้าง อธิบายในพงศาวดารเหนือว่า
เมื่อเกิดพระยาแกรกเป็นผู้มีบุญขึ้นมา พระยาโคตรตะบองเจ้าเมืองขอมเห็นเข้าเอา
ตะบองขว้างพระยาแกรก ตะบองไปตกถูกช้างในมณฑลนั้นตาย ๑,๐๐๐,๐๐๐ ตัว จึง
ได้นามว่าลานช้าง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็น
ว่าชื่อลานนาทางนี้มีเป็นหลักอยู่ ชื่อทางนั้นคงเป็นลานช้างเป็นคู่กันมาแต่เดิม.

จัยเสลยไปใช้สอยเหมือนอย่างเช่นที่พม่ามาตกรุงศรีอยุธยาเมื่อชนหลัง
 พวกไทยตกลงมาครั้งนั้นยอมมาเป็นพวก ๆ ที่รวมใจเป็นอันหนึ่งอันเดียว
 กัน ในพวก ๓ คงร่วมเชื้อสายวงศ์สกุลอันเดียวกันเป็นพัน มาตั้ง
 ภูมิลำเนาที่ไหนก็ตั้งบ้านเรือนอยู่ด้วยกัน พวกที่มาด้วยกันนั้นนับถือใคร
 มาก คนนั้นก็ไต่เป็นเจ้าหมู่ รองลงมาใครเป็นหัวหน้าในครัวเรือน
 ไหนก็ควบคุมลูกหลานวานเครือของตน ทั้งในเวลาอยู่เป็นปรกติแล
 เวลารวบรวมกันไปทำการสงคราม ครั้นไต่ภูมิลำเนาแห่งใดเป็นที่มั่น
 แล้ว ยังกองคอยบองกันสตรที่พยายามจะชิงได้ เพราะฉะนั้นกำลังมี
 เท่าใดก็ต้องเตรียมไว้เต็มที่อยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้อง
 บังคับบรรดาชายให้เป็นทหารทุกคน แลให้ควบคุมกันโดยวงศ์สกุล ทำ
 นองการทหารที่ป็นอยู่ในหมู่ไทยชั้นสมัยนั้น เมื่อพวกไหนไปตั้งภูมิลำเนา
 อยู่ในตำบลใด ผู้ที่เป็นหัวหน้าของพวกนั้นก็จะเป็นทั้งนายบ้าน
 แลนายกองทหารทั้ง ๒ สถาน ขึ้นอยู่ในเจ้าเมืองซึ่งเป็นเจ้าของอาณา
 เขตนั้น เวลาเจ้าเมืองจะต้องการกำลังไปรบพุ่งที่แห่งใด ก็สั่งนาย
 บ้านให้เกณฑ์กำลังไปเข้ากองทัพ เอาเครื่องศาสตราวุธอภิวาทพาหุระ
 แลเสบียงอาหารของตนไปเองทั้งสิ้น ผลประโยชน์ที่ได้ในการไปรบ
 นั้น ถ้ามีไชยชนะก็ได้อีกส่วนแบ่งทรัพย์สินสมบัติของข้าศึก แลได้ตัว
 ศึกซึ่งจับเป็นเสลยมาใช้สอย เป็นพระเพณมแต่ทั้งเต็มมาตั้งน

๒) ว่าด้วยพงศาวดารคอนไทยมาสู่แดนสยาม

เรื่องพงศาวดารที่ออกมาในหนังสือตำนานโยนกว่า อยู่มา
 มีคนสำคัญเกิดขึ้นในพวกไทยที่มาตั้งอยู่ในแดนลานนาอีกคนหนึ่ง เรียก
 ว่า “ท้าวมหาพรหม” เป็นเจ้าเมืองเชียงแสน สามารถขับไล่พวก
 ขอมซึ่งเอาถิ่นแดนใต้ที่ลงมาในคอนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จนถึงเมือง
 สระเลียง (คือเมืองสวรรคโลก) ได้ที่มั่นในแดนสยามเป็นที่แรกเมื่อ
 ราว พ.ศ. ๑๗๐๐ ในสมัยนั้นพม่าเมืองพุกามล้อมอำนาจ พวกขอมกลับไป
 ใต้ปกครองเมืองลาวในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาอีก แต่อำนาจขอมก็อ่อน
 ลงไม่เหมือนแต่ก่อน คงเป็นด้วยเหตุที่ขอมจึงต้องทำไมตรีกับไทย
 ขอมยกดินแดนคอนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาให้ ไทยปกครองเป็นประเทศราช
 ลงมาจนเมืองสระเลียง ต่อมาเมื่อใกล้จะถึง พ.ศ. ๑๘๐๐ พวกขอม
 กับไทยเกิดรบกันขึ้นอีก ไทยมีไชยชนะพระร่วงก็ได้เป็นใหญ่ในแดน
 สยาม (คือมณฑลพิศณุโลก กับมณฑลนครสวรรค์ด้วย) ครอง
 เมืองสุโขทัยเป็นราชธานี มีพระนามเรียกในศิลาจารึกว่า “พ่อขุนศรี
 อินทราทิตย์” เป็นต้นราชวงศ์ ซึ่งครองกรุงสุโขทัยสืบมา

การที่ไทยลงมาได้แดนสยามเป็นหัวต่อข้อสำคัญในพงศาวดาร ผิด
 กับเมื่อใดแดนลานนาแลลานช้าง เหตุด้วยแดนลานนากับลานช้างนั้น
 เป็นแต่เมืองส่วยของขอม พวกลาวปกครองอยู่ตามประเพณีดั้งเดิม
 แต่แดนสยามเป็นเมืองที่พวกขอมได้ไปตั้งภูมิลำเนาปกครองมาหลาย

๑ ในหนังสือตำนานโยนกว่าท้าวมหาพรหมขับไล่ขอมลงมาจากเมืองกำแพงเพชร แต่
 หลักฐานมพบลงมาถึงเมืองสวรรคโลก.

รอยขบ พลเมืองมีทั้งขอมทั้งลาว แลพวกเชื้อสายอันเกิดแต่ชน ๒ ชชาติ
 นั้นปะปนกัน ถอลชนบธรรมเนียมตามแบบอย่างซึ่งพวกขอมได้รับรูมาแต่
 ชาวอินเดียดังกล่าวมาแล้ว เมื่อไทยลงมาไต่แดนสยาม มาได้เป็นใหญ่
 ในบ้านเมืองอันมิอาจการปกครองเป็นระเบียบเรียบร้อยไม่เหมือนกันกับเมือง
 ลาวตอนเหนือ เพราะเหตุนี้เมื่อไทยได้มารู้เห็นชนบธรรมเนียมของพวก
 ขอม เห็นอย่างใดก็รับประพฤติตาม เพื่อให้สืบทอดแก่การปกครอง
 แลโดยเลื่อมใสต่อประโยชน์ของการนั้น ๆ ประเพณีแลภาษาของไทย
 เมืองไทยจึงจับแยกผิดกับไทยเมืองเหนือที่อยู่ทางแดนลานนา แลลาน
 ช้างเป็นเดิมแต่นั้นมา แต่การที่เกิดแยกผิดกันนั้นคือยเกิดค่อยเป็นมา
 โดยอันดนมมิไ้รวดเร็ว ชื่อนี้จะพึงสังเกตเห็นได้ ในหนังสือโบราณ จะยกตัว
 อย่างเช่นศิลาจารึกของพระเจ้าวรมคามแห่งอันเป็นรัชกาลที่ ๓ ในราชวงศ์
 พระร่วง จารึกเมืองลาว พ.ศ. ๑๗๕๐ คำจารึกนั้นยังเป็นภาษาไทยเก่า
 มีคำขอมเช่นว่า “ ข้าเรือ ” แล “ พนม ” เป็นต้น เจือปนไม่มากนัก
 ถึงประเพณีในราชสำนักที่ปรากฏในจารึกนั้น ก็ก็เป็นทำนองประเพณี
 อย่างไทยอยู่เป็นพื้น ดังเช่นให้ผูกสายกระดิ่งไว้ที่ประตูวัง ใคร “ เจ็บ
 ท้องข้องใจ ” จะใคร่เพ็ดทูลร้องทุกข์เมื่อใดก็ให้ ไปชักสายกระดิ่ง เช่น
 สัญญาถึงพระองค์ใดทุกเมื่อถึงนั้นเป็นต้น อีกอย่าง ๓ เช่นทำพระแท่น
 มนังศิลาตั้งไว้ในตงศาล ให้พระเถระนั่งแสดงธรรมแก่สัปรุชในวัน
 ธรรมสวนะ พระเจ้าแผ่นดินเสด็จประทับบนพระแท่นมนังศิลาว่าราชการ
 กลางตงศาลนั้นเนวนอน ๆ อันนุก็น่าจะเป็นประเพณีเดิมของพวกไทย

ครั้นต่อมาอีกประมาณ ๖๕ ปี รัชกาลที่ ๕ ในราชวงศ์พระร่วง พระเจ้า
 ธรรมราชาลิไทยทำศิลาจารึกอีก คราวนั้นจารึกมีทั้งภาษาไทยแลภาษา
 ขอม ประเพณีในราชสำนักที่ปรากฏในจารึกชั้นนี้ ก็ปรากฏการพิธีขอม
 เข้าในราชประเพณี มีพิธีราชาภิเษกเป็นต้น เห็นได้ว่าไทยรับลัทธิ
 ต่าง ๆ แต่พวกขอมยังชนโดยลำดับมา การที่จัดทำहारไทยเป็นกรม
 ต่าง ๆ เห็นจะเกิดขึ้นในชั้นนี้ แต่มีเฉพาะในราชธานี ที่ห่างออกไป
 ก็คงเป็นอยู่อย่างแต่เดิม

๓) ว่าด้วยพงศาวดารตอนไทยตั้งประเทศสยาม

ลักษณะที่ไทยขยายอาณาเขตรลงมาข้างใต้ตามที่กล่าวมา ใน
 ชั้นแรกมีเค้าเงื่อนว่าความมุ่งหมายเป็นข้อสำคัญเพียงจะตั้งบ้านเมืองอยู่
 ให้เป็นอิสระแก่ตน ความชอบเห็นได้โดยแผนก เช่นแว่นแคว้นสิบเก้า
 เจ้าฟ้ากต สิบสองเจ้าไทยกต แลสิบสองปันนากต ไทยตั้งบ้านเมือง
 หลายอาณาเขตรในมณฑลทอนน้อย ถึงขั้นเมื่อมาตั้งเป็นอิสระอยู่ใน
 แคนลานนา พระเจ้าเมืองรายกับพระเจ้างาเมืองตั้งราชอาณาจักรเป็น
 อิสระแก่กันอยู่ที่เมืองเซียงใหม่แห่ง ๑ แลที่เมืองพะเยา (อันเป็นเมือง
 ขนของเมืองนครลำปางขต) แห่ง ๑ ก็อยู่ในแคว้นดินอันน้อย เห็นได้ว่า
 ถอดตามประเพณีเดิมของไทย ไทยพวกพระร่วงที่ลงมาใต้แคนสยาม
 ชั้นเดิมก็ปกครองอาณาเขตรอย่างเดียวกับพวกไทยที่ตั้งเป็นอิสระในแคน
 ลานนา คือถือเอาการที่ควบคุมกันใหม่ในแคว้นทอนน้อยเป็นสำคัญ
 กว่าที่จะขยายอาณาเขตรให้ใหญ่โต ขอนเห็นได้โดยปรากฏว่ามี

อาณาเขตเมืองฉอดเป็นอิสระอยู่ไกล ๆ (คือที่อยู่ท่านแม่สอดแขวง
เมืองตากทางทิศตะวันตก) แลชนสามชนเจ้าเมืองฉอดสามารถยก
กองทัพมาตั้งเมืองตากในเวลาเมื่อพระเจ้าศรีอินทราทิตย์ครองกรุงศรี
ไทย คชธรรพ์พ้องกันเป็นโกลาหล พวกชาวสุโขทัยเกือบจะพ่ายแพ้
หากมีนักรบสำคัญเป็นราชโอรสที่ ๓ ของพระเจ้าศรีอินทราทิตย์เข้าชนช้าง
ชนะชนสามชนเจ้าเมืองฉอด พวกชาวสุโขทัยจึงมีไชย ครั้นราชโอรส
องค์นั้นได้เสวยราชย์ครองแดนสยามเป็นรัชกาลที่ ๓ ทรงพระนามว่า
พระเจ้ารามคำแหง มีอานุภาพมากจึงขยายอาณาเขตออกไปกว้างขวาง
ทางทิศเหนือได้เมืองแพร่เมืองน่านตลอดไปจนแม่น้ำโขง ทางทิศตะวัน
ออกได้แดนขอมทางฝ่ายเหนือ (ที่เป็นมณฑลอุตรดิตถ์) ไปจนเมือง
เวียงจันทน์เวียงคำ ทางทิศใต้ได้บ้านเมืองเป็นราชอาณาเขตตรงลงไปจนสุด
แหลมมลายู ทางทิศตะวันตกได้หัวเมืองมอญทั้งปวงไปจนถึงเมือง
หงสาวดี พระเจ้ารามคำแหงเป็นพระเจ้าราชาธิราชผู้ตั้งสยามประเทศ
เป็นของไทยสืบมาจนบัดนี้ แต่เมื่อครั้งพระเจ้ารามคำแหงนั้นแดนลานนา
ยังเป็นสิทธิ์อยู่แก่ไทยพวกอื่น พระเจ้าเม็งรายครองเมืองเชียงใหม่
มีอาณาเขตจรดไปจนเมืองเชียงรายเชียงแสนเป็นอิสระอยู่อีก ๓ พระ
เจ้าเมืองครองเมืองพะเยา (เข้าใจว่ามีอาณาเขตจรดมาจนเมืองนคร
ลำปาง) เป็นอิสระอยู่อีกอีก ๓ ในพงศาวดารฝ่ายเหนือว่าพระเจ้าเม็งราย
พระเจ้าเมืองเป็นมหามิตรสนิทสนมกับพระเจ้ารามคำแหง เห็นจะเป็น
ไทยถือว่าเป็นว่านเครือเชื้อไทยพวกเดียวกันมาแต่เดิม ๒๒ ส่วนทางตะวันออก
ข้างตอนใต้ (คือเมืองลพบุรีแลมณฑลปราจีนบุรีมณฑลจันทบุรีบัดนี้

ทั้งมณฑลร้อยเอ็ดมณฑลอุบลแลมณฑลนครราชสีมา) ยังคงเป็น
อาณาเขตระขอม เห็นจะเป็นเพราะพระเจ้าแผ่นดินขอมที่พระนครหลวง
ขอไว้ โดยทางไมตรี พระเจ้ารามคำแหงจึงหาได้ไปรุกรานไม่

เมื่อพระเจ้ารามคำแหงแผ่ราชอาณาจักรได้กว้างใหญ่ไพศาลถึง
ปานนั้น คงต้องจัดวางระเบียบการปกครองพระราชอาณาเขตเป็น
อย่างใดอย่างหนึ่ง แลลักษณะการปกครองพระราชอาณาเขตครั้งพระ
เจ้ารามคำแหงนั้น สืบเกิดตามเค้าเงอนอนมอยู่ในที่ต่าง ๆ ดูเหมือน
จะเป็นเช่นนั้น คือกำหนดท้องที่เป็นเขต ๓ ชั้น ราชอาณาจักรเป็นเขตชั้นใน
เมืองรายรอบราชอาณาจักรเป็นชั้นกลาง เมืองชั้นนอกออกไปเช่นประเทศราช
วิธีปกครองราชอาณาจักรนั้นก็ปกครองโดยรูปลักษณะการที่ปกครองตำบลตาม
แบบเดิมคงได้กล่าวมานั้นเอง คือพระเจ้าแผ่นดินเป็นทั้งเจ้าเมืองแลเป็น
จอมพลกองทัพหลวง บรรดาชายฉกรรจ์ในราชอาณาจักรก็เป็นทั้งพลเมือง
แลทหารในกองทัพหลวง เว้นแต่คนต่างชาติต่างภาษาไม่เอาเป็นทหาร
ด้วยไม่ว่างไร ราชการทั้งฝ่ายทหารแลพลเรือนขนตามไซ้ทหารทำทั้งนั้น
เมืองชั้นกลางนั้น พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งเจ้านายเชื้อพระวงศ์ญาติ
พระยาทมิฬมาเห็นใจความชอบออกไปครอง ปกครองตามพระราชกำหนด
กฎหมายซึ่งตั้งขึ้นในราชอาณาจักร เป็นแต่จัดระเบียบการปกครองแยกไป
เมืองหนึ่งเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก ถ้ามีการสงครามรบพลอยู่ในเมืองไหน
ก็รวมเข้ากองทัพเมืองนั้น แลแล้วแต่ราชอาณาจักรจะมีคำสั่งให้ยกไปแต่โดย
ลำพังญาติให้ไปสมทบเข้ากระบวนทัพหลวง เมืองชั้นนอกก็เป็นเมือง

ประเทศราชนั้น เพราะเหตุที่มักเป็นเมืองต่างชาติต่างภาษา ขอมให้
 เจ้านายของชนชาตินั้น ๆ ปกครองตามประเพณีของชาตินั้น ๆ เอง เป็น
 แต่ให้ส่งเครื่องราชบรรณาการ มีต้นไม้ทองเงินเป็นต้น กับส่งสิ่งของ
 ต่าง ๆ อันมีมากในเมืองนั้น ๆ มาถวายเป็นกำหนดมิให้ขาด แม้มี
 การสงครามจะเกิดขึ้นกองทัพให้ยกมาช่วยราชการ ก็มักเกณฑ์แต่
 ที่เป็นศึกใหญ่ โดยปรกตต้องการเพียงให้เมืองชั้นนอกรักษาชาย
 พระราชอาณาจักรให้มีประเทศอันมารุกรานยิ่งกว่าอย่างอื่น เข้าใจว่า
 ระเบียบการปกครองเช่นว่ามานี้ จะจัดตั้งแต่ครั้งพระเจ้ารามคำแหงเป็น
 ต้นมา

๔) ว่าด้วยพงศาวดารตอนกรุงศรีอยุธยา ได้เป็นใหญ่ในประเทศสยาม

ราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาไทยอันแม่ไพศาลเมื่อครั้งพระเจ้าราม
 คำแหงนั้น แม้จะให้จัดวางวิธีการปกครองอย่างใดก็ตาม ที่แท้ยังคง
 เป็นปรกตอยู่ได้ด้วยความยำเกรงพระเดชานุภาพของพระเจ้ารามคำแหง
 เป็นข้อสำคัญยิ่งกว่าอย่างอื่น ซอนเห็นได้ โดยเรื่องพงศาวดารตอน
 ต่อมา พอพระเจ้ารามคำแหงสวรรคต พระยาเลอไทย^๑ ราชโอรส
 ได้รับรัชทายาทเป็นรัชกาลที่ ๔ ในราชวงศ์พระร่วง หลวเมืองมอญที่
 เป็นประเทศราชก็เป็นชยถ กองทัพกรุงศรีอยุธยาออกไปปราบปราม

^๑ เลขสำคัญนามนี้ว่า "เลอไทย" ครั้นตรวจสอบศิลาจารึกเห็นเป็นอักษร ล แม่
 หา ไร่ ส ไม้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นเลอไทย คำว่าเลอเป็นคำเดียวกับเลอ เช่นใช้กันในชั้นหลัง
 มาว่าเลอสรวงเป็นต้น จึงใช้ว่าเลอไทยในที่นี้เพื่อให้เข้าใจง่าย.

เอาไชยชนะไม่ได้ หัวเมืองมอญจึงเลยเป็นอิสระแต่ขึ้นมา หัวเมือง
 ไทยทางข้างเหนือ เช่นเมืองเวียงจันทน์เวียงค้ำก็เห็นจะพลอยเป็นอิสระ
 ในคราวนี้ด้วย แต่หัวเมืองไทยที่เป็นเมืองชั้นกลางอยู่ทางใต้นั้น เห็น
 จะเป็นเพราะอยู่ใกล้ราชธานียังคงชนกรุงศรีไชโยไทยอยู่อย่างเดิม
 เมืองชนทอยู่ข้างตอนใต้ ในครั้งพระเจ้ารามคำแหงนั้น มีชื่อ
 ปรากฏอยู่ในศิลาจารึกของพระเจ้ารามคำแหง คือ เมืองแพรก (เมือง
 สรรคยคน) ๑ เมืองสุวรรณภูมิ (เรียกแปลเป็นภาษาไทยว่าเมือง
 อู่ทอง เคยวนเป็นเมืองร้างอยู่ในแขวงอำเภอจรเข้สามพันจังหวัด
 สพรรณบุรี) ๑ เมืองราชบุรี ๑ เมืองเพชรบุรี ๑ เมืองนครศรีธรรมราช
 ๑ เมืองอู่ทองเป็นเมืองสำคัญยิ่งกว่าเมืองอื่น เพราะเป็นเมืองเก่าตั้งมา
 แต่ก่อนพวกขอมเข้ามาเป็นใหญ่ (รุ่นเดียวกับเมืองนครปฐม แต่เมือง
 นครปฐมนั้นร้างไปเสียก่อน คงเหลืออยู่แต่เมืองอู่ทอง) ทำเลที่มี
 ไร่นาบริบูรณ์ แลอยู่ใกล้ปากน้ำมีทางไปมาช้านา ๆ ประเทศได้
 สดวก เป็นเหตุให้มีความลังกว่าเมืองเพชรบุรีราชบุรีแลเมืองสรรค ซึ่งอยู่
 ใกล้เคียงกัน จึงเป็นที่ยาเกรงของเจ้าเมืองเหล่านั้น เมื่อครั้งพระเจ้า
 รามคำแหงเห็นจะให้เจ้าเมืองอู่ทองรักษาราชอาณาเขตที่ติดต่อแดนขอม
 ทางเมืองละโว้ แต่การที่รถแดนขอมทางนี้ไม่ปรากฏในจารึกของ
 พระเจ้ารามคำแหง จึงประมาณว่าเห็นจะเป็นในสมัยเมื่อพระเจ้าเลอไทย
 ครองกรุงศรีไชโยไทยในรัชกาลที่ ๔ เจ้าเมืองอู่ทองจึงจึงแดนขอมทาง
 ตะวันออกได้ทั้งเมืองลพบุรีแลหัวเมืองทั้งปวงอันอยู่ในมณฑลปราจีนบุรี

ยศนั้น ขยายแคว้นเมืองอู่ทองต่อมาทางตะวันออก ได้ปากน้ำของเมือง
 เหนือ คือปากน้ำเจ้าพระยาเป็นต้น ไว้ในอาณาเขตรทั้งหมด พอ
 พระเจ้าเลอไทยสวรรคตเมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๐ พระเจ้าอู่ทองก็ย้ายมาอยู่
 เมืองอโยธยา ต่อมาอีก ๓ ปีก็สร้างกรุงศรีอยุธยาตั้งเป็นอิสระไม่ยอม
 ขึ้นต่อพระเจ้าอรรณราชสีห์ไทยราชโอรสของพระเจ้าเลอไทย ซึ่งได้
 ครองกรุงศรีอยุธยาเป็นรัชกาลที่ ๕ ในราชวงศ์พระร่วง เมื่อพระเจ้า
 อู่ทองประกาศเป็นอิสระนั้นพลเจ้าเมืองทางฝ่ายใต้ ตั้งแต่เมืองสุรค
 ลงมาอ่อนน้อมยอมเป็นพรรคพวกของพระเจ้าอู่ทองหมดทุกเมือง พระ
 เจ้าอู่ทองมีกำลังมากจนสามารถตีเมืองนครหลวง^๑ อันเป็นราชธานี
 ของประเทศขอมได้ ก็ได้หัวเมืองขอมที่ติดกับเขตแดนกรุงศรี
 อยุธยา (คือมณฑลนครราชสีมาแลมณฑลจันทบุรี) มาไว้ใน
 ราชอาณาจักร พระเจ้าอรรณราชสีห์ไทยกรุงศรีอยุธยาเห็นจะเอากรุงศรี
 อยุธยาไว้ในอำนาจไม่ได้ตั้งแต่ก่อน จึงยอมเป็นไมตรีอย่างเป็นบ้านพ
 เมืองน้องกับกรุงศรีอยุธยา^๒ ทำนองเช่นกรุงศรีอยุธยาเคยเป็นไมตรีกับ
 เมืองเชียงใหม่มาแต่ก่อน แต่ในไทยที่มากับเชียงใหม่ในประเทศนี้แยก
 กันเป็น ๒ อาณาจักร^๓ เรียกกันเป็นสามัญว่าเมืองเหนืออีก ๑ เมือง

๑ เมืองนครหลวงนี้ขอมเรียกว่า “นครธม”

๒ ทางไมตรีระหว่าง ๒ พระนครตอนนั้น ในบานแพนกกฎหมาย (ลักษณะ
 ลักพา) ครั้งพระเจ้าอู่ทองกล่าวว่า “เมืองท่านเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว” ดังนี้.

๓ ในจดหมายเหตุจีนว่า เดิมเสียมก๊ก (แดนสยาม) อยู่ข้างเหนือ ไหลฮก๊ก
 (แดนละโว้) อยู่ข้างใต้ แล้วรวมกันจึงจึงเรียกว่า “เสียมไหลฮก”

๑๒๗ ไต่กก ๑ แต่ว่าเป็นไมตรีปรองคองกันมาเพียงตลอดรัชกาลพระเจ้าธรรม
 ราชาลิไทยแลพระเจ้าอู่ทอง ซึ่งทรงพระนามประกาศิต ว่าสมเด็จ
 พระรามธิบดี อันเป็นปฐมกษัตริย์ในกรุงศรีอยุธยา ครั้นกษัตริย์
 พระองค์นั้นสวรรคตทางไมตรีกษัตริย์กัน เกิดสงครามขึ้นในระหว่าง
 สมเด็จพระบรมราชาธิราช (พริ้ว) ที่ ๑ ซึ่งโตครองกรุงศรีอยุธยา
 กับพระมหาธรรมราชาไสยภักไทยราชโอรสของพระเจ้าธรรมราชาลิไทย
 ซึ่งโตเสวยราชย์ครองกรุงศรีอยุธยา ๗ ปีพวกกรุงศรีอยุธยา
 สู้กำลังกรุงศรีอยุธยาไม่โตคองยอมแพ้ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๓ สมเด็จพระ
 บรมราชาธิราชจึงแย่งแดนราชอาณาจักรฝ่ายเหนือออกเป็น ๒ มณฑล
 คือเมืองกำแพงเพชรเป็นเมืองหลวงปกครองหัวเมืองทางลำแม่น้ำพิง
 มณฑล ๑ ให้เมืองสุโขทัยคงเป็นเมืองหลวงปกครองหัวเมืองทาง
 ลำแม่น้ำแควใหญ่ มณฑล ๑ แต่นั้นราชอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาก็ลด
 ลงเป็นแต่ประเทศราชชนกรุงศรีอยุธยา เจ้านายเชื้อราชวงศ์พระร่วง
 ยังโตปกครองเป็นประเทศราชต่อมาอีกประมาณ ๕๐ ปี ครั้นถึงแผ่นดิน
 สมเด็จพระบรมราชาธิราช (สามพระยา) ที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๗ ไม่มี
 เจ้านายในราชวงศ์พระร่วงซึ่งจะสามารถปกครองบ้านเมืองต่อไป สมเด็จพระ
 บรมราชาธิราชจึงทรงอภิเษกพระราเมศวรราชโอรสซึ่งจะรับรัชทายาท
 ให้เป็นพระมหาอุปราชขึ้นไปครองหัวเมืองเหนือทั้งปวงอยู่ณเมืองพิษณุโลก
 รวมการปกครองพระราชอาณาจักรทั้งปวงให้ฝ่ายเหนือเป็นอันหนึ่งอัน
 เดียวกันแต่นั้นมา

๕) ว่าด้วยเรื่องพงศาวดารตอนจัดวิธีการทหาร

ความในหนังสือพระราชพงศาวดารยุคตั้งกษัตริย์กฎหมายเก่า ปรากฏว่าการจัดตั้งแบบแผนกระทรวงทบวงกรมการทหารพลเรือนพงศัตถศาสตร์เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ราชโอรสของสมเด็จพระบรมราชาธิราชสามพระยา ซึ่งเสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๓๘๘๓ ก่อนนั้นหาปรากฏว่าเท็จอย่างใดไม่ แต่เมื่อพิจารณาเหตุตามเรื่องพงศาวดารจำเดิมแต่พระเจ้าอู่ทองตั้งเป็นเอกราชมา กรุงศรีอยุธยาได้ทำสงครามเนื่อง ๆ ที่เป็นศึกใหญ่ก็หลายครั้ง เช่น ปัตนครธมราชธานีขอม ตีกรุงศรีไชโยไทย แลชนโป้ตเมืองเขมรใหม่ ถ้าทหารไทยในครั้งนั้นไม่มีแบบแผนวิธีการควบคุม ตลอดจนยุทธวิธีเป็นอย่างที่แลแล้ว ที่ไหนจะสามารถทำสงครามได้ไชยชนะดังปรากฏมากในเรื่องพงศาวดาร จึงสันนิษฐานว่าพวกชาวกรุงศรีอยุธยาครั้งนั้น เห็นจะได้แบบอย่างทางวิธีการทหารแลผลเรือนของขอมมาพิจารณาเปรียบเทียบกันของไทย เลือกสรรหาที่ที่ทั้ง ๒ ฝ่ายประสมกันเป็นวิธีการของชาวกรุงศรีอยุธยา จึงสามารถรบพุ่งเอาไชยชนะได้ทั้งพวกขอมแลไทยพวกอื่น ๆ ทั้งนี้เป็นธรรมดา เพราะพวกชาวกรุงศรีอยุธยาอยู่ใกล้ติดต่อกับแดนขอมมาแต่เดิมแล้วแต่ได้ราชธานีขอม ได้ผู้คนมาเป็นอันมาก คงมีผู้รู้ราชประเพณีแลตำหรับตำราวิชาการต่าง ๆ ของขอมมาอยู่ในกรุงศรีอยุธยามากด้วยกัน ชาวกรุงศรีอยุธยาจึงสามารถล่วงรู้ประเพณีการต่าง ๆ ของพวกขอม การอื่นใดเห็นว่าดีก็เลือกสรรหาเอามาใช้เป็นแบบอย่างตามนิยม

ขอนยกมเคาเงอนที่ระยกเปนนุทาหรณให้เหินไคเงินในเวลาขงุขณนี้ เปน
 คั่นว่าลวคลาขการข้างของไทยเรากไค้แบขมาแต่ขอม แม้ภาษาที่เร
 พทกนก็มีภาษาขอมเจือปนเปอนันมาก โดยเฉภาภาษาที่เรากเรียกว
 “ราชาศัพท์” ซึ่งมักเข้าใจกันว่าเป็นภาษาสงสำหรับเจ้านาย ที่แท้ัน
 ก็มีไซอน คือเอาคำพทขของขอมมาใช้ันนเอง มูลเหตุที่ใช้ราชาศัพท์
 คงเปนเพราะเมื่อไค้พวกขาราชการขอมเข้ามารบราชการในกรุงศรีอยุธยา
 พวกนั้นมาเพททลเจ้านายตามแบบอย่างซึ่งเคยใช้ในราชประเพณีกรงขอม
 ขาราชการไทยเอาเยียงอย่างมาประพฤคิตตาม เพราะฉนนวธิไซราชา
 ศัพท์จึงเปนแต่ภาษาสำหรับผู้น้อยเพททลเจ้านายซึ่งเป็นผู้ใหญ่ ส่วนผู้
 ใหญ่เช่นพระเจ้าแผ่นดินก็ ฎาแม่แต่เปนเจ้านายทรงลงมากก็ ที่
 จะตรัสไซราชาศัพท์สำหรับพระองค์เอง เช่นว่า “ฉนั้นจะเสวย” ฎา
 “ฉนั้นหาขบรม” ฎาแม่แต่จะเรียกขวยวะของพระองค์เองโดยราชาศัพท์
 เช่นว่า “พระขนงแลพระขนงของฉนั้น” คงนห้ามไม่ ย่อมตรัสไซภาษา
 ไทยอย่างสามัญอยู่เปนนิจ ขอนยกมาพอให้เหินเปนตัวอย่างว่าไทยเร
 นิยมแบบอย่างขอมแต่ฉนนัน เลยเปนมรรฎกตคตอมาจนกาลขณนี้ ถ้า
 ว่าแต่เฉภาการทหาร ก็เหมือนประเพณีแบ่งราชการเปนฝ่ายทหาร
 แลฝ่ายพลเรือนจะมีมาแต่แรกตงกรุงศรีอยุธยาแล้ แต่จะเปนแบบอย่าง
 ไค้มาจากประเพณีขอมฎาไทยคคขนเอง ขอนหาทรายชคไม่ ลกษณ
 การทแบ่งเปนฝ่ายทหารพลเรือนนี้ ถ้าไค้โดยใจความก็คือกำหนดคคอง
 ทหารไว้ระจวน่าที่สำหรับทำการทหาร เช่นการขบรายขบรามเสียนคคทร

ที่จะเกิดขึ้น แลรักษาเครื่องสรรพาวุธตลอดรักษาพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน
 คินส่วน ๑ กองทหารอีกส่วน ๑ ให้ทำการฝ่ายพลเรือน เป็นพนักงาน
 ปกครองท้องที่ (เช่นตำรวจนครบาล) ย่าง เป็นพนักงานทำการต่าง ๆ
 ในพระราชวัง ย่าง เป็นพนักงานรักษาคลังต่าง ๆ ย่าง แลเป็นพนักงาน
 งานดูแลทำนบบำรุงการทำไร่ในมาย่าง แต่การที่แบ่งเช่นฝ่ายทหารแลพล
 เรือนคิงกล่าวนี้ เฉพาะสำหรับในเวลาบ้านเมืองเป็นปกติ ถัดถึง
 เวลาที่มีการทัพศึกก็สมทบกันเป็นทหารหมด หาได้เลิกการเกณฑ์ชาย
 ฉกรรจ์เป็นทหารทุกคนไม่

ตามเรื่องพงศาวดารที่ได้อ่านมาแล้ว กรุงศรีอยุธยาพึ่งรวบรวม
 อาณาเขตรทั้งปักษ์ใต้ฝ่ายเหนือเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ต่อเมื่อใน
 แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาธิราช (สามพระยา) แต่สมเด็จพระบรม
 ราชาธิราชพระองค์นั้นสวรรคตเสีย มีทันทจะได้ทรงจัดตั้งแบบแผนวิธี
 ปกครองพระราชอาณาเขตรทั้งรวมกัน พระราเมศวรราชโอรสซึ่งได้รับ
 รัชทายาท ทรงพระนามว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จึงทรงจัดการ
 ต่อมา ดังปรากฏในหนังสือพงศาวดารแลกฎหมายเก่า แลการที่จัด
 ครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถนั้น พิเคราะห์ดูโดยลักษณะการเป็น
 ๓ อย่าง คือตั้งทำเนียบหน้าทกระทรวงทะบวงการอย่าง ๑ ตั้งกำหนด
 ยศศักดิ์อย่าง ๑ แลตั้งทำเนียบหัวเมืองอย่าง ๑ เกี่ยวแก่การทหาร
 ทั้ง ๓ อย่าง จะอธิบายเป็นลำดับไป

ทำเนียบขกระทรวงทะบวงการที่ตงชนน

21/04/2562
 ในหนังสือพระราช

พงศาวดารกล่าวความแต่โดยย่อว่า “เอาทหารเป็นสมุหพระกลาโหม

เอาพลเรือนเป็นสมุหนายก เอาขุนเมืองเป็นพระนครบาล เอาขุนวัง
เป็นพระธรรมาธิบดี เอาขุนคลังเป็นพระโกษาธิบดี เอาขุนนาเป็น
พระเกษตรา (ธิบดี) ” ดังนี้ ก็คือเอาการที่แย่งนำที่ราชการเป็นฝ่าย
ทหารพลเรือนมาแต่ก่อนนั้น ตั้งเป็นหลักจักรเบี่ยงกระหว่งทระบองการ
ฝ่ายพลเรือนใหม่ อรรถมหาเสนาบดีที่สมุหนายกกรมมหาดไทยเป็นหัวหน้า
ราชการฝ่ายพลเรือนทั้งปวงคน ๑ แลเอาหัวหน้าพนักงานการพลเรือน
ที่มีประจำพระนครมาแต่ก่อน ยกขึ้นเป็นเสนาบดีชั้นรองลงมาในฝ่าย
พลเรือนอีก ๔ คน เรียกว่าจตุสดมภ์ มีนามแลหน้าที่ต่างกัน คือ
พระนครบาลตำแหน่งบัญชาการรักษาสันติสุขในจังหวัดพระนครคน ๑
พระธรรมาธิบดีตำแหน่งบัญชาการในพระราชสำนักแลการศาลยุติธรรม
คน ๑ พระโกษาธิบดีตำแหน่งบัญชาการคลังเก็บส่วยรักษาพระราชทรัพย์
คน ๑ พระเกษตราธิการตำแหน่งบัญชาการทำนุบำรุงกสิกรรม สละสม
สเบียงอาหารแลเก็บอากรอันเกิดแต่ที่ดินคน ๑ ฝ่ายทหารก็ให้มีอรรถ
มหาเสนาบดีที่สมุหพระกลาโหมคน ๑ เป็นตำแหน่งหัวหน้าข้าราชการ
ทั้งปวงในฝ่ายทหาร มีเสนาบดีเช่นชั้นแม่ทัพประจำการรองลงไป คือ
ตำแหน่งสี่ทราสเดโช แลตำแหน่งท้ายน้ำเช่นแม่ทัพใหญ่ รองลงมา
มีนายกองพลทหารช้าง คือตำแหน่งเพทราชา แลตำแหน่งสวินทราชา
แลนายกองพลทหารราย คือตำแหน่งพิไชยสงคราม ตำแหน่งราม
กำแหง ตำแหน่งพิไชยชาญฤทธิ์ ตำแหน่งวิชัยณรงค์ เป็นต้น ทำเนียบ

๑ มีจดหมายเหตุชาวต่างประเทศกล่าวว่ากรมข้างฝรั่งมาเป็นฝ่ายพลเรือนเมื่อ
แผ่นดินพระเจ้าปราสาททอง.

นามข้าราชการซึ่งใช้เรียกประจำสำหรับตำแหน่ง เช่นว่าสมุหพระกลาโหม
มีนามว่าเจ้าพระยามหาเสนาบดี แลสมุหนายกมีนามว่า เจ้าพระยาจักรี
ศรีอริยวงศาคตเป็นต้น ก็เกิดขึ้นในคราวนี้ แต่ข้าราชการตลอดจนพลไพร่
ทั้งฝ่ายทหารแลพลเรือนยังคงเป็นทหารทำการรบพุ่งในเวลาที่มีการศึก
สงครามอยู่เหมือนอย่างแต่เดิม แลวิธีเกณฑ์คนคงยังเป็นอยู่อย่างเดียวกัน
ทั้งฝ่ายทหารพลเรือนตลอดมา

การตั้งทำเนียบยศชั้นนี้ เรียกในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าตั้ง
ทำเนียบศักดิ์กตนา คือตั้งอัตราในกฎหมายว่ายศชั้นใด จะมีตนา
ใดเท่าใด เป็นต้นแต่กำหนดว่าไพร่พลเมืองคน ๓ จะมีนาใดเพียง ๓๐ ไร่
เป็นอย่างมาก ผู้ที่มียศสูงขึ้นไปก็มีนาได้ โดยอัตราจำนวนไร่มากขึ้น
ไปโดยลำดับ จนถึงเจ้าพระยาเสนาบดีมีได้คนละ ๑๐,๐๐๐ ไร่ แล
พระมหาอุปราชมีนาได้ ๓๐๐,๐๐๐ ไร่เป็นอย่างมากที่สุด อันวิธีกำหนด
จำนวนนาสำหรับผู้มียศต่าง ๆ กันนี้ ได้ยินว่าประเพณีเงินกม เพราะฉะนั้น
การที่จัดทำเนียบศักดิ์กตนาเมื่อครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ จะได้
เคืองใจขึ้นมาแต่เงินญาจะคิดขึ้นใหม่ในประเทศนี้หาทราบชัดไม่ แต่เมื่อ
พิจารณาการทำเนียบศักดิ์กตนาตามที่กำหนดไว้ ในกฎหมาย เห็นว่าไม่ใช่
แต่กำหนดให้มีไร่นาได้คนละเท่าใดเท่านั้น ที่แท้ทำเนียบศักดิ์กตนา
คือชั้นยศข้าราชการในสมัยนั้น อย่างที่กำหนดเป็นนายพลนายพันนายร้อย
ญาติกำหนดเป็นมหาอำมาตย์อำมาตย์แลรองอำมาตย์ในปัจจุบันนี้ แล
ปลาทกเกือบจะตรงกันทีเดียว จะลองเทียบพอให้เห็นเป็นตัวอย่าง

ชนบท	๑	ศักดินา	๓๐,๐๐๐	เทียบด้วยนายพลเอก
ชนบท	๒	ศักดินา	๕,๐๐๐	เทียบด้วยนายพลโท
ชนบท	๓	ศักดินา	๓,๐๐๐	เทียบด้วยนายพลตรี
ชนบท	๔	ศักดินา	๒,๐๐๐	เทียบด้วยนายพันเอก
ชนบท	๕	ศักดินา	๑,๐๐๐	เทียบด้วยนายพันโท
ชนบท	๖	ศักดินา	๘๐๐	เทียบด้วยนายพันตรี
ชนบท	๗	ศักดินา	๖๐๐	เทียบด้วยนายร้อยเอก
ชนบท	๘	ศักดินา	๔๐๐	เทียบด้วยนายร้อยโท
ชนบท	๙	ศักดินา	๒๐๐	เทียบด้วยนายร้อยตรี

ตำแหน่งที่ศักดินาในทำเนียบที่อยู่ระหว่างชน คือศักดินา ๒,๔๐๐
 ๗) ๑,๕๐๐ และ ๕๐๐ มีบ้าง แต่ไม่เป็นพนเหมือนอัตราที่ยกมาเรียงไว้
 อาจจะเป็นของเพิ่มชนภายหลังก็ได้ ในทำเนียบศักดินายังความ
 ให้เห็นชัด ว่าแต่โบราณมีได้ถือเอาชนตาศักดินา ซึ่งเป็นพระหลวงขุน
 เป็นสำคัญเท่ากับศักดินา ขอนจะสังเกตเห็นได้ในทำเนียบ ถ้าเป็น
 ตำแหน่งอื่นอยู่ในหน้าที่สำคัญแล้ว ถึงจะเป็นออกญาถือเป็นพระศักดินา
 ก็กรสูง ถ้าน่าที่ไม่สำคัญศักดินาคงต่ำ ส่วนศักดินาพระราชวงศ์นั้น
 มียานแพนภในทำเนียบบอกชัดว่าตงชนภายหลัง จึงเป็นพิเศษส่วนหนึ่ง
 การจัดทำเนียบหัวเมืองนั้น แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
 กำหนดเมืองชนเป็น ๓๐๐๐ ชน คือ เมืองชั้นในการปกครองรวมอยู่ในราชธานี
 เมืองชั้นกลางการปกครองจัดเป็นแพนภต่างหากเฉพาะเมือง เมืองชั้น

นอกเป็นเมืองประเทศราช เมื่อกรุงศรีอยุธยาแรกเป็นใหญ่ มณฑลกรุง
 ศุโขทัยยังเป็นประเทศราช แม่เมืองสมเด็จพระบรมราชาธิราชสาม
 พระยาให้พระรามศวรรราชโอรสขึ้นไปครอง ก็ครองเป็นอย่างประเทศราช
 ครั้นถึงแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เพราะพระองค์ได้เคย
 ทรงครองมณฑลฝ่ายเหนือเองเมื่อยังเป็นพระรามศวรร จึงให้เลิก
 วิธีปกครองอย่างเช่นเป็นประเทศราชเสีย ให้หัวเมืองเหนือต่างขึ้นตรง
 ต่อพระนครศรีอยุธยาอย่างหัวเมืองชนกลางเรียกว่า “เมืองพระยา
 มหานคร” เจ้าเมืองของต่อนำพระพิพัฒน์สุรจาหม่อมขุนข้าราชการทั้งปวง
 ว่าโดยลักษณะการปกครองหัวเมือง ทิศเหนือครึ่งแผ่นดินสมเด็จพระบรม
 ไตรโลกนาถ มีเคาเงอนอยู่ในทำเนียบเก่า ทำนองการเห็นจะเป็น
 เช่นนี้ คือขยายอำนาจการปกครองของราชธานี ให้กว้างขวางออกไป
 บรรดาหัวเมืองชนกลางที่ปกครองเป็นแพนทหนึ่งต่างหากอยู่แต่
 ก่อน เช่นเมืองสุพรรณบุรี เป็นต้น เมืองใดซึ่งสามารถจะเข้าไว้ใน
 การปกครองของราชธานีได้ เอามาเป็นหัวเมืองชั้นใน ตรวจตราว่า
 กล้าวจากราชธานีทั้งหมด เมืองที่อยู่ห่างออกไป จะตรวจตรากล่าว
 จากราชธานีไม่ถึง จึงจัดเป็นเมืองพระยามหานคร ให้ผู้ว่าราชการมี
 อำนาจบังคับบัญชาการสิทธิ์ขาดเป็นเมือง ๆ มีชื่อเมืองพระยามหานคร
 ปรากฏอยู่ในต้นกฎมณเฑียรบาล คือ เมืองนครราชสีมา ๑ เมืองนคร
 ศรีธรรมราช ๑ เมืองตะนาวศรี ๑ เมืองทวาย ๑ กับเมืองซึ่งแยกออกไป

จากมณฑลราชธานีฝ่ายเหนือ คือเมืองพิศณุโลก ๑ เมืองสุโขทัย ๑
เมืองสวรรคโลก ๑ เมืองกำแพงเพชร ๑ รวมคงเป็นหัวเมืองชั้นกลาง
อยู่แต่ ๘ เมือง เมืองภายนอกนั้นออกไปก็ให้เช่นประเทศราชคงอยู่
อย่างแต่ก่อน การปกครองหัวเมืองทุกหัวเมืองครั้งสมเด็จพระบรมไตร
โลกนาถนั้น ตามเหตุการณ์ที่ปรากฏต่อมาในเรื่องพงศาวดาร ได้ผล
ทั้งเป็นการดีแลเป็นการร้าย ที่เป็นการดีคือราชธานีมีกำลังพลชน
กว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก เพราะเหตุที่เจ้านาททั้งฝ่ายทหารแลพลเรือน
ที่ใดก็ตั้งชน จักการแพนภของตนคิดต่อแต่ราชธานีตลอดออกไปจน
ถึงหัวเมืองทั้งปวง อันกำหนดว่าเป็นเมืองชั้นใน ที่ผลเป็นการร้ายนั้น
คือพวกพระยามหานครทางเมืองเหนือเกิดแย่งอำนาจกัน ในที่สุด
พระยายศศิริระเจ้าเมืองสวรรคโลกเป็นขอบ เขาเมืองไปขึ้นต่อพระเจ้า
ศิโลกราชเมืองเชียงใหม่ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถต้องทำสงคราม
อยู่หลายขบจึงได้เมืองกลับคืนมา ทรงเห็นว่าที่ควนเล็กมณฑลราชธานี
ฝ่ายเหนือผิดไป จึงเสด็จขึ้นไปครองเมืองพิศณุโลกรวมเมืองเป็น
มณฑลราชธานีดังแต่ก่อน แต่นั้นก็กลับมีเจ้านายเป็นพระมหาอุปราช
ไปครองเมืองพิศณุโลกต่อมาอีกช้านาน

๑ การที่แยกหัวเมืองชั้นในให้ชนมหาดไทยบ้าง กลาโหมแลกรมท่าบ้าง เป็น
การจัดชั้นหลัง แต่ก่อนราชการกระทรวงไหนกระทรวงนั้นบังคับตลอดถึงหัวเมืองชั้นใน

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งเป็นราชโอรสของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงสามารถในการปกครองทำนองเดียวกับสมเด็จพระราชบิดา ได้เสวยราชย์ครองกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๓๔ อยู่นาน พ.ศ. ๒๐๗๒ เป็นเวลา ๓๘ ปี แม้ว่าจะมีสงครามตลอดรัชกาลก็จริง แต่ปรากฏทั้งในหนังสือพระราชพงศาวดารแลในกฎหมายเก่ายุติธรรมกันว่า ได้ทรงจัดเพิ่มเติมต่อระเบียบการต่าง ๆ ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถได้ทรงจัดขึ้นอีกหลายอย่าง แลเป็นการฝ่ายทหารเป็นพัน กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดารแต่โดยย่อว่า ทำตำราพิชัยสงครามอย่าง ๓ ทำสารบัญช้อย่าง ๓ ทำพิธีตามหัวเมืองอย่าง ๓

ตำราพิชัยสงครามของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ยังมีปรากฏอยู่บัดนี้ แต่กฎหมายอาญาศึก (อันรวมไว้ในลักษณะขบถศึก) นอกจากนั้นจะมีอะไรอีกบ้างหาทราบชัดไม่ ด้วยตำราพิชัยสงครามที่มีอยู่บัดนี้เป็นของรวบรวมขึ้นหลังและชำระแก้ไขมาแล้วหลายคราว ของเดิมเห็นจะไม่เหลือเท่าใดนัก

การทำสารบัญชานั้น คือ จิตวิทยายาญชรพลให้เรียกคนเข้ากระบวนทัพสวดกษณ แลบางทีจะถึงแก่ไขระเบียบการควบคุมผู้คนเป็นหมวดกองแลกรมต่าง ๆ ด้วย เรืองทำยาญชรพลนี้ ทำนองแต่

๑ ในกฎหมายฉบับพิมพ์ว่าตั้งเมื่อรัชกาล จุลศักราช ๙๕๖ ผิดไป ที่ถูกนั้นรัชกาล จุลศักราช ๙๕๖ (พ.ศ. ๒๐๓๗) รู้ได้เพราะในกฎหมายเรื่องนี้กล่าวถึงศักดิ์นา อันเป็นของตั้งในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ต้องเป็นกฎหมายภายหลังตั้งศักดิ์นาอยู่เอง.

ก่อนมากลาใหม่จะเป็นพนักงานทำยาอายุชีคนฝ่ายทหาร มหาศไทยเป็น
 พนักงานทำยาอายุชีคนฝ่ายพลเรือน แยกกันอยู่การไม่เรียบริบร้อย จึง
 ตั้งกรมพระสุรัสวดีขึ้นเป็นพนักงานทำยาอายุชีพลตงฝ่ายทหารพลเรือน
 เสยเป็นแบบแผนสมัยมาจนชั้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้ นำที่กรมพระสุรัสวดี
 ไม่แต่เฉพาะทำยาอายุชีพลอย่างเคียว เป็นทั้งพนักงานเร่งรัดตรวจตรา
 ให้ผู้บังคับกรมต่าง ๆ ขวนขวายหาผู้คนมาเข้าทะเบียนแลเป็นพนักงาน
 กระแจะทรวพลในเวลาที่มีการทัพศึกกระย จึงเป็นกรมสำคัญกรม ๑

ที่เรียกในหนังสือพระราชพงศาวดารว่าทำพิชิตทุกเมืองนั้น คงเป็น
 การจักระเขียบกองทหารตามหัวเมือง เนื่องด้วยการทำสารบาญชิตใต้
 กล่าวมา ขอนมเคาเงอนอยู่ในตำแหน่งกรมการหัวเมืองชั้น
 เกิม มีตำแหน่งสี่สี่เป็นพนักงานกรมพระสุรัสวดีอยู่ประจำทุกเมือง
 แต่ตำแหน่งขุนพลขุนมหาศไทยมีแต่เมืองพระยามหานคร เมืองชั้น
 ในหามี่ไม่ คงเป็นเพราะรพลเมืองชั้นในจักระเขียบเข้ากองทัพหลวง
 ในราชธานี แต่เมืองพระยามหานครนั้นจักระเขียบเป็นกองทัพต่างหาก
 ความลักษณะการทกล้วนมาแล้ว ชนนจตกลงดำราให้รู้จำนวนพลแล
 กระขวรทัพหัวเมืองใต้ ในราชธานีอยู่เสมอ จึงเรียกว่าทำพิชิตทั่วทุก
 หัวเมือง

ในแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ มีการสำคัญในฝ่ายทหารอีก
 อย่าง ๑ เหตุด้วยฝรั่งไปรักเกศเล่นเรืออ้อมแหลมอาฟริกามาถึง
 ประเทศทางตะวันออก มาใต้เมืองชายทะเลในอินเดียแลเมืองมละกา

ในแหลมมลายูเป็นที่นั้น แล้วเข้ามาขอเป็นไมตรีกับไทย มอ
 พ.ศ. ๒๐๖๓ เพื่อจะไปมาค้าขายกับกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระรามา
 ธิบดีโปรดพระราชทานอนุญาตให้มาค้าขายตามประสงค์ จึงมีฝรั่ง
 ไปรตุเกศเข้ามาอยู่ในเมืองไทยแต่นั้น พวกไปรตุเกศเป็นผู้นำวิธีใช้
 ขันไฟแลววิชาทหารอย่างฝรั่งเข้ามาให้ ไทยเป็นที่แรก

เรื่องตำนานการใช้ขันทัน ในหนังสือพงศาวดารเหนืออ้างว่าที่
 เมืองสวรรคโลกมีขันทันใหญ่ใช้ลูกหินเผามาแต่ก่อนพระร่วง แลหนังสือ
 พระราชพงศาวดารก็กล่าวว่ามีครั้งสมเด็จพระเจ้าเมศวรไปตีเมืองเชียง
 ใหม่ ไคเอาขันทันใหญ่ยิงกำแพงเมืองจนหักทำลาย แต่ในตำนานของ
 ฝรั่ง ว่าขันทันใหญ่ยังมีใช้ ในยุโรปเมื่อ พ.ศ. ๑๘๓๘ อีกประการ ๓
 ในพงศาวดารของประเทศที่ใกล้เคียงกับเมืองเรา ก็หาปรากฏเป็นหลัก
 ฐานว่าประเทศใดมีขันทันไฟใช้เมื่อก่อนพวกไปรตุเกศมาถึงไม่ ที่แท้
 เพราะพวกไปรตุเกศมีขันทันไฟใช้รยพ่ง จึงสามารถชิงเอาขันทันเมืองของ
 พวกชาวทวนออกไป จึงเห็นว่าขันทันกล่าวในพงศาวดารของเราว่ามีมา
 แต่ก่อนนั้นเห็นจะมีใช้ขันทันไฟ อันศัพท์ว่า “ขันทัน” แต่โบราณ
 เป็นชื่อสำหรับเรียกอาวุธซึ่งสามารถจะส่งเครื่องประหารไปได้ไกล คร
 กเรียกว่าขันทัน มีอุทาทรงเช่นตรารูปพระนารายณ์ถือศรสำหรับพระมหา
 อู่ราชแต่ก่อน เรียกว่าตรานารายณ์ทรงขันทันเป็นต้น เมื่อเกิดขึ้น
 อย่างใหม่จึงได้เกิดคำประกอขสำหรับเรียกให้ต่างกัน เรียกขันทันอย่าง

ใหม่ว่าขึ้นไฟ เพราะใช้ยิงก๊วยไฟ เรียกอะนุกถณทัตซึ่งเป็นขึ้นอย่างเก่า
ว่าบนยา เพราะลูกอายุยาพิษ แต่กินขึ้นนั้นได้ขึ้นว่าเป็นของจีนคิด
ทำขึ้นก่อน ฝรั่งเศสได้ไปจากจีน

การทหารที่ตกเมื่อครั้งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แม้ไม่สามารถ
จะทราบรายการถวนถโตในขงขุบนนกกติ แต่เห็นได้โดยเรื่องพงศาวดาร
ว่าการที่ขงขุบนนกกติได้ประโยชน์จริง ก๊วยต้อมาถึงแผ่นดินสมเด็จพระไชย
ราชาธิราช ราชบุตรของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ ซึ่งเสวยราชย์เมื่อ
พ.ศ. ๒๐๗๗ มังตราพม่าเจ้าเมืองตองอูปรายปรามรามัญประเทศไว้ได้
ในอำนาจ แล้วราชาภิเศกทรงพระนามว่าพระเจ้าหงษาวดีตะเบงชเวต
มีอาณาพชนทางตะวันตก ยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ปลายแดน
ไทย สมเด็จพระไชยราชาธิราชยกกองทัพหลวงออกไป ทัพรบกับ
พระเจ้าหงษาวดีเป็นสามารรถ กองทัพพม่ามอญพ่ายแพ้แตกหนี ไทย
ได้อาณาเขตรคืนหมด มีจดหมายเหตุปรากฏว่าในการสงครามครั้ง
กล่าวนี้ พวกโปรตุเกสที่เข้ามาค้าขายอยู่ในกรุงศรีอยุธยาได้รับอาสา
ไปในกองทัพหลวง ๓๒๐ คน ไปรบพุ่งมีความชอบสมเด็จพระไชยราชา
ธิราชจึงพระราชทานทในคำขลขานคืนทางฝั่งตะวันตกข้างเหนือคลอง

๑ เมืองนี้ไทยเรียกว่าเมืองกานมาแต่โบราณ มอญเรียกว่าเตงกรายัน ใน
หนังสือพระราชพงศาวดารตอนแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร เรียกตามสำเนียงพม่าว่าเมือง
แครง อยู่ทางลุ่มแม่น้ำสลวินต่อแดนเมืองตาก.
๒ จดหมายเหตุของบันโตโปรตุเกส.

ตะเคียน ให้พวกไพร่ตึกเคศตั้งภูมิลำเนาอยู่ประจำในกรุงศรีอยุธยา
 แต่นั้นมา เข้าใจว่าเป็นครั้งแรกที่รวบรวมชาวต่างประเทศเป็นทหารอาสา
 ในคราวนี้ จึงเป็นเยี่ยงอย่างที่จะเกิดพวกอาสาขยันแลอาสาจามในชั้นหลัง
 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ราชอนุชาของสมเด็จพระไชย
 ราชาธิราช ไทยเสวยราชย์เมื่อ พ.ศ. ๒๐๘๑ พระเจ้าหงสาวดีตะเบงชเวต
 ชังรบแพ้สมเด็จพระไชยราชาธิราชที่เมืองเชียงกราน รวบรวมกำลัง
 เป็นกองทัพใหญ่ยกเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ หมายถึงมาตี
 พระนครศรีอยุธยาถึงความอปรยศอดสู ฝ่ายกรุงศรีอยุธยาแต่ก่อนมา
 เคยแต่ไปรบขจรกประเทศอื่น ครองนทาสสงครามต่อสุโขทัยซึ่งยกกองทัพ
 ใหญ่เข้ามา โดยมีมุ่งหมายจะตีราชธานีเป็นที่แรก ตามความที่ปรากฏ
 ในเรื่องการสงครามครั้งนี้ ไทยต่อสู้แข็งแรงแรงนำสม แม้พระสุริโยไทย
 อรรคมเหษีก็แต่งพระองค์เป็นชายออกสงคราม ถึงเข้าชนช้างกับสุโขทัย
 โดยลำพังพระองค์ แก่ไขพระราชสามในเวลาเสียดศึก ยอมสละ
 พระชนม์ชีพด้วยความภักดี กระบวรยศของไทยในครั้งนั้น เมื่อออกไป
 ต่อสุโขทัยที่เมืองสุพรรณบุรีเห็นว่าจะไม่อยู่ จึงถอยทัพกลับเข้ามา
 ตั้งมั่นที่พระนครศรีอยุธยาได้ โดยมีทัพฝ่ายแพ ครั้นสุโขทัยเข้ามาตั้ง
 ประชิดอยู่ ให้กองทัพหัวเมืองเห็นอลงมาคโอบหลัง ชำศึกจำต้อง
 ถอยทัพกลับไปแลเสียรพลเป็นอันมาก ล้วนส่อให้เห็นว่าวิชาการทหาร
 ของไทยในสมัยนั้นไม่เลวเลยทีเดียว เมื่อสุโขทัยเลิกทัพกลับไปแล้ว
 ก็มีใ้ประมาณ เอาความคุ้นเคยที่ได้ ในการสงครามครั้งนั้น จับข้อ
 ที่ขจรกพร้อมในวิถีทหารไทยคิดแก้ไขเป็นหลายอย่าง มีปรากฏใน

หนังสือพระราชพงศาวดารโดยย่อแต่พอรู้ลักษณะการ คือร้อยบ่อการ
ตามหัวเมืองซึ่งเห็นไม่เป็นไชยภูมิในการต่อสู้ข้าศึก เช่นเมืองสพรรณ
บุรีเป็นต้นเสียหมดทุกแห่ง แล้วสร้างร้อยบ่อการขึ้นใหม่ในที่มิใช่ชยภูมิ
เช่นพระนครศรีอยุธยาแลเมืองพิศณุโลกสุโขไทยเป็นต้น ให้มันคง
แข็งแรงกว่าแต่ก่อน ให้สำรวจส้มในครัวแลแก่ไชยวิธเรียกคนชนทะเลเยน
เป็นทหาร อันเรียกว่าเลขสมตั้งกศพรรค ทั้งจะอธิบายในวิธเกณฑ์
ทหารไทยต่อไปข้างหน้า แล้วตั้งเมืองขึ้นใหม่เพิ่มเติมขึ้นอีกหลายเมือง
คือเมืองนนทบุรีเมืองสาครบุรีแลเมืองนครไชยศรีเป็นต้น สำหรับเป็นที่
รวบรวมคนในเวลาที่มีการทัพศึกให้ไพร่พลเร็วชนกว่าแต่ก่อน ช่างม้า
พาหุระสำหรับใช้ในการศึกก็หาเพิ่มเติมขึ้นใหม่มาก มีการทจกในตอน
อย่าง ๓ ซึ่งเป็นการแปลกใหม่ กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพงศาวดาร
แต่ว่า “แปลงเรือแซเป็นเรือไชยแลเรือศรีษะสัตว์ต่าง ๆ” ที่แต่นั้น
คือคิดสร้างเรือรบขึ้นเป็นที่แรก ครัวแต่ก่อนมาใช้เรือยาวอย่างที่เคยกล่าว
เรือแซ เป็นแต่พาหุระสำหรับบรรทุกผู้คนแลเครื่องยุทโธปกรณ์ในเวลา
ยกทัพไปทางแม่น้ำลำคลอง ครั้นมีข้าศึกเข้ามาตั้งตตพระนคร พระนคร
ศรีอยุธยาแม่น้ำลอมรอบ จึงเริ่มไชยวิธเอาขบวนลงเรือไปเที่ยวยิงข้าศึก
มิให้อาจรกกระชั้นพระนครเข้ามา เห็นได้ประโยชน์จึงได้คิดแปลง
เรือแซ คือเส้มกราบทำแทนที่ตงบนใหญ่ไว้สำหรับไชรบข้าศึก เรือ
รูปสัตว์ เช่นเรือครุฑแลเรือกระบี่ยังมีอยู่ทุกวันนี้ใหญ่อยู่หัวเรือ
ทุกลำ คงเป็นแบบแผนมาแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
จึงนับว่าเรือรบไทยมีขึ้นครั้งนั้นเป็นแรกที่ปรากฏในหนังสือพงศาวดาร แต่

การทั้งปวงที่เตรียมมั่งกล่าวนมา หาเป็นคุณแก่ไทยตั้งประสงค์ไม่
 เพราะพเจียมมีบรมพิเศษชนชาวต่างชาติ คือพระเจ้าหงษาวดีบุเรงนอง
 อันนับในพงศาวดารว่าเป็นมหาราชาองค์ ๑ เดิมเป็นพระญาติแลเป็น
 แม่ทัพคนสำคัญของพระเจ้าหงษาวดีตะเบงชเวต ไท้เคยมาตีเมืองไทย
 มารัฐมีลำเนาบ้านเมือง แลคุ้นเคยกับวิสัยทศของไทยไปจนใจ ครั้น
 ไท้เสวยราชย์พยายามแผ่ราชอาณาจักรกว้างขวางไปทุกทิศ มีอำนาจ
 ตลอดมาถึงเมืองไทยใหญ่สืบเก่าเจ้าฟ้าแลเมืองเชียงใหม่ ไท้กำลัง
 วัฒมากกว่าครั้งพระเจ้าหงษาวดีตะเบงชเวตอีกเป็นอันมาก พระเจ้า
 หงษาวดีบุเรงนองเห็นจะตีเมืองไทยได้สำเร็จ จึงแก่งงชอข้างเผือก
 สมเด็จพระมหาจักรพรรดิพอให้เป็นเหตุ ครั้นสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
 ไม่ยอมประทานถ้อยกกองทัพมา ความชดชองอินไตซึ่งเป็นเหตุให้เสีย
 ไทยเมื่อครั้งพระเจ้าหงษาวดีตะเบงชเวตยกมาคราวก่อน พระเจ้าหงษาวดี
 บุเรงนองคิดแก้ไขมาทุกข้อ คือ ขอกไทยเคยตั้งรับที่ราชธานีแล้วให้
 กองทัพเมืองเหนือลงมาตีไอบหลัง คราวนั้นพระเจ้าหงษาวดีบุเรงนอง
 คิดเปลี่ยนทางเดินทัพเข้ามาตีหัวเมืองเหนือตักกำลังที่จะช่วยเสียก่อน
 แล้วจึงมาตีราชธานี ขอกชดชสนเลี้ยงอาหารเมื่อคราวก่อน คราว
 ไท้เมืองเชียงใหม่ไว้ในอำนาจแล้ว ให้เมืองเชียงใหม่ส่งเสบียงไม่ต้อง
 ชนข้ามภูเขามาเหมือนแต่ก่อน ขอกกรุงศรีอยุธยาแม่น้ำลือมรชย
 ชาติกมาทางบกไม่สามจรจรจะเข้าไปใกล้พระนครไต้ 22/0พระเจ้าหงษาวดี

บรูณองพยายามขยับขึ้นใหญ่อย่างมีกำลังอาจจะยิงได้ไกลกว่าแต่ก่อนมา
 ด้วยหลายร้อยกระบอก แลจ้างพวกโปรตุเกสมาเป็นทหารขึ้นใหญ่ ๕๐๐
 คน แล้วเกณฑ์เรือเมืองเซียงใหม่ลงมาจัดเป็นกระบวนทัพเรือเพิ่มชนิด
 ทัพ ๑ ศักดิ์หงสาวดีครั้งนั้นดูเหมือนฝ่ายไทยจะไม่ได้คิดว่าข้าศึกจะยกเข้า
 มาทางเมืองตากอันเป็นทางอ้อม จึงมีกองทัพกองทัพลองเตรียมไปช่วย
 เมืองเหนือให้ทันทั่วถึง ถึงกระนั้นก็ปรากฏว่าไทยต่อสู้แข็งแรง พระยา
 ศุโขทัยต่อสู้จนตัวตายในทัพจึงเสียเมืองแก่ข้าศึก พระเจ้าหงสาวดี
 ไปตีเมืองพิศณุโลกก็ไม่ได้ ต้องล้อมไว้จนข้างในเมืองหมกสะเบียง
 อาหารแลเกิดไข้ทรพิษขึ้น พระมหาธรรมราชาจึงได้ขอมแพ้ กองทัพ
 เรือรบที่สร้างใหม่ในกรุงศรีอยุธยาขนไป ไทรบยกข้าศึกท้าวปากน้ำ
 โพลี แต่ท่านกำลังทัพเรือของข้าศึกไม่ไหว ด้วยขยับใหญ่ของข้าศึกมีกำลัง
 กว่า ต้องล่าถอยลงมา เมื่อกองทัพพระเจ้าหงสาวดีลงมาถึงชานพระ
 นครศรีอยุธยา ก็เอาปืนใหญ่ยิงเข้าไปถึงในพระนคร ถูกยานเรือรบพัง
 ทลายแลผู้คนล้มตายลงทุกวัน สมเด็จพระมหาจักรพรรดิเห็นจะสู้ไม่ไหว
 จึงขอมเป็นไมตรี ประทานช้างเผือกแลรับซื้อขอร้องในการอย่างอนาคาม
 ประสงค์ของพระเจ้าหงสาวดี การสงครามครั้งนี้ปรากฏว่าแพ้กัน
 ด้วยขยับใหญ่เป็นครั้งแรกที่ปรากฏในพงศาวดารไทย แต่การที่สมเด็จพระ
 มหาจักรพรรดิขอมประทานช้างเผือกไปครั้งนั้นไม่ตัดความรำคาญได้
 จริง ด้วยพระเจ้าหงสาวดีประสงค์จะเอาเมืองไทยไปเป็นเมืองขึ้น เมื่อยัง
 ไม่ได้เป็นเมืองขึ้นก็ตั้งหน้าใจอธิบายขยงพระมหาธรรมราชาเจ้าเมืองพิศณุ

โลก ซึ่งเป็นราชบุตรเขยของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ให้แตกร้างกับ
 กรุงศรีอยุธยาจนเกิดเป็นอธิกชนชนเอง ลงที่สุท้พระมหาธรรมราชาที่พา
 พวกชาวเมืองเหนือไปเป็นพรรคพวกพม่ามอญ พระเจ้าหงสาวดีเห็นได้ที
 จึงยกกองทัพใหญ่มาตีกรุงศรีอยุธยา คราวนี้ทั้งไทยมอญกำลังเสีย
 เปรียบข้าศึกไม่มีประเทศที่จะได้ ไชยชนะแล้วยังต่อสู้แข็งแรง ตระเตรียม
 การรักษาพระนครไว้ครบครัน พระเจ้าหงสาวดีมาตั้งล้อมพระนคร
 ให้เข้าตีหักเอาเท่าใดก็ไม่ได้ จนสมเด็จพระมหาจักรพรรดิประสูติ
 สวรรคต สมเด็จพระมหินทราธิราช ราชโอรสได้ผ่านพิภพในเวลาข้าศึก
 กำลังล้อมพระนครเมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๓ พระเจ้าหงสาวดีให้พระยาจักรีเข้าไป
 เป็นไส้ศึก สมเด็จพระมหินทราธิราชไม่รู้เท่าจึงเสียพระนคร พระเจ้า
 หงสาวดีได้กรุงศรีอยุธยาแล้วให้กวาดทรัพย์สินแลเครื่องสำตราวเอาไปเมือง
 หงสาวดีเสียเป็นอันมาก เหลือคนไว้แต่ ๓๐,๐๐๐ แล้วอภิเษกให้พระมหา
 ธรรมราชาครอบครองกรุงศรีอยุธยาต่อมา กำลังกองทัพไทยที่ทวง
 แขนงแผนมาโดยลำดับ ตั้งแต่ครั้งพระเจ้าอู่ทอง นับว่าเป็นหมุดเพียงนี้
 ในเรื่องพงศาวดาร.

๖) ว่าด้วยเรื่องพงศาวดารตอนทหารสมเด็จพระนเรศวร

เมื่อครั้งพระเจ้าหงสาวดีขบวนกองทัพเมืองพิศณุโลกคราวศึกเวียง
 ช่างเผือก พระมหาธรรมราชาต่อสู้จนสิ้นกำลังจึงต้องยอมแพ้ ฝ่าย
 พระเจ้าหงสาวดีก็ยกกองทัพให้เกียรติยศตามประเพณีสงคราม ให้
 พระมหาธรรมราชาถอนำกระทำสัจแล้ว ปล่อยให้ตั้งครองบ้านเมือง

ย้อย่างเดิม ครั้นเมื่อเสร็จศึกพระเจ้าหงสาวดีจะเลิกทัพกลับไป ครั้น
 ขอพระนเรศวรโอรสพระองค์ใหญ่ของพระมหาธรรมราชาไปเลี้ยงเป็นราช
 บุตรบุญธรรม^๑ พระมหาธรรมราชาก็ต้องถวาย เมื่อพระนเรศวร
 เสด็จไปเมืองหงสาวดีนั้นพระเจ้าหงษาได้ ๕ ขวบ เสด็จไปอยู่ในราช
 สำนักพระเจ้าหงสาวดี ๖ ปี ทรงทราบภาษาเล่นสี่ยของพม่ารามัญเจน
 พระฤไทย ครั้นพระเจ้าหงสาวดีตกกรุงศรีอยุธยา อภิเศกพระมหา
 ธรรมราชาขึ้นครองราชสมบัติ ในคราวนั้นพระมหาธรรมราชาถวายพระ
 สวรรณเทวพนาของสมเด็จพระนเรศวรเป็นมเหย้า พระเจ้าหงสาวดี
 จึงให้สมเด็จพระนเรศวรกลับมาอยู่เมืองไทย เพื่อจะได้ช่วยพระราชบิดา
 ปกครองราชอาณาจักร สมเด็จพระนเรศวรพระเจ้าหงษาได้ ๓๕ ปี
 พระราชบิดาให้ขึ้นไปครองเมืองเหนืออยู่ณเมืองพิกุลโลก แลครั้งนั้น
 เมืองไทยต้องเป็นประเทศราชขึ้นพระเจ้าหงสาวดีอยู่ ๓๕ ปี ไปมาถึง
 กนกขเมืองหงสาวดีอยู่เป็นนิจ แม้สมเด็จพระนเรศวรก็เห็นจะได้เสด็จ
 ไปเนื่อง ๆ จึงปรากฏว่าไทยได้รบชนะธรรมเนียมแต่เมืองหงสาวดี
 มาใช้เป็นประเพณีหลายอย่าง คือจุลศักราชแลกฎหมายมนัสวาทเป็นต้น
 ก็ปรากฏเก่าแก่เอาไว้ในตอนนี้ ส่วนการทหารนั้นเชื่อได้เป็นแน่ว่า
 สมเด็จพระนเรศวรคงได้เอาพระไทยใส่ศึกษาแบบอย่างวิชาการทหารพม่า
 มาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ด้วยพระองค์มีอุปนิสัยเป็นนักรบ แลทหาร

๑ การขอราชโอรสซึ่งฝ่ายผู้แพ้ไปเลี้ยงเป็นราชบุตรบุญธรรมเป็นประเพณีใช้กันใน
 สมัยนั้นแทบทุกประเทศ ที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิรับนักพระสุโทนักพระสทันราชโอรส
 เจ้ากรุงกัมพูชามาเลี้ยงเป็นราชบุตรบุญธรรมก็เช่นเดียวกัน ที่แท้เป็นตัวจำนำนั้นเอง.

ของพระเจ้าหงสาวดีในสมัยนั้นกับบอกกันทั่วไปว่าหาชาติอันสัมฤทธิ์ (เห็น
จะนับถือกันคล้าย ๆ กับนับถือทหารเยอรมันเมื่อก่อนเกิดมหาสงคราม)
ความที่กล่าวนั้นมีเค้าเงื่อนอยู่ในหนังสือพิชัยสงครามของเก่าที่ยังมีขบ
ยบกัน ขอนศศาสตร์เป็นต้นคล้ายกับพม่า แต่มีรูปแบบที่เมือง
พิศณโลก บอกกระยะทางที่จะไปเมืองโคโกล์ โกลเท่าโค คีตอยู่ใน
หนังสือพิชัยสงคราม ส่อให้เห็นว่าคงเป็นของสมเด็จพระนเรศวรทรง
คิดทำขึ้น เพื่อจะแก้ใจตำราพิชัยสงครามของไทยให้ดีขึ้นสมัย (ทำ
นองเดียวกับทกรรมเสนาธิการคิดแผนยุทธวิธี แต่ตำราพิชัยสงคราม
ของไทยที่มีขบยบกัน มีรอยแก้ขึ้นหลังมาอีก ทำให้ชื่อของสมเด็จพระ
นเรศวรทั้งนั้นไม่) ว่าโดยย่อ เชื่อได้ว่าวิธีการทหารไทยมาจัดใหม่เมื่อ
ครั้งสมเด็จพระนเรศวรอีกครั้ง ๓ แต่การทหารไทยที่จัดครั้งพระเจ้าอู่ทอง
กับครั้งสมเด็จพระนเรศวรมีตักกันเป็นข้อสำคัญ โดยเหตุการณบ้านเมือง
ต่างกัน เมื่อครั้งพระเจ้าอู่ทองเป็นเวลากรุงศรีอยุธยากำลังเจริญ การท
จัดไม่มีผู้ใดชกขวาง ก็ตั้งหน้ามุ่งหมายขยายอำนาจแลอาณาเขตให้
กว้างขวางค่อออกไปภายนอก แต่ครั้งสมเด็จพระนเรศวรเป็นเวลา
บ้านเมืองตกต่ำต้องอยู่ในอำนาจของศัตรู กำลังรพลก็มีเหลือขบยบ
ความมุ่งหมายแม้แต่เพียงที่จะให้ไทยกลับเป็นอิสระแก่ตนตั้งแต่ก่อนก็มี
ศัตรูซึ่งกำลังมากกว่าคอยชกขวางทางที่จะให้สำเร็จจึงประสงค์จึงถ้าหาก
ยังนึก จะสามารถทำโคโคแต่ด้วยอุบาย ๒ ประการ ๒ คือ ๒/๒๕ คคือ คคือ คคือ
ให้คนน้อยสู้คนมากโคโคประการ ๓ คคือ คคือ คคือ คคือ คคือ คคือ คคือ คคือ คคือ คคือ

เหมาะแก่การประการ ๑ สมเด็จพระนเรศวรทรงดำเนินในอุบายทั้ง ๒
 ประการที่กล่าวมานั้นตั้งแต่ต้นจนตลอดเรื่องที่น่าปรากฏในพระราชพงศาวดาร
 เรื่องสงครามของสมเด็จพระนเรศวรเป็นเรื่องราวที่น่าฟังมีระเบียบ แต่มีใช้
 ท้องเรื่องของหนังสืออื่นจึงจะยกไว้ไม่พรวน แลเชื่อว่าท่านทั้งหลาย
 ที่ใคร่ขบหนังสืออื่นไป ก็เห็นจะได้เคยอ่านกันจนใจแล้วโดยมาก ถ้า
 ใครอยากจะอ่านอีกขอแนะนำให้อ่านในหนังสือเรื่องพงศาวดารเรารบพม่า
 เล่ม ๑ ซึ่งว่าด้วยรบเมืองศรีนครชัยยะ เพราะเรื่องราวแต่คำ
 อธิบายบริบูรณ์กว่าในหนังสืออื่นที่มีอยู่คน จะกล่าวในที่นี้แต่โดยย่อ
 พอให้รู้เรื่องราว คือ สมเด็จพระนเรศวรทรงพยายามผูกมิตรจิตทหาร
 อยู่ ๑๕ ปี ในระหว่างนั้นคงทำคดีต่อพระเจ้าหงสาวดีขบเรงนองมิให้มีเหตุ
 ระวังสงสัย พอพระเจ้าหงสาวดีขบเรงนองสิ้นพระชนม์ มังไซยสังหาร
 ราชโอรสผู้เป็นพระมหาอุปราชาไทรบุรีชทายาท ทรงพระนามว่าพระ
 เจ้าหงสาวดีขบเรงนอง ผู้คนไม่นับถ้อยยาเกรงเหมือนพระเจ้าหงสาวดี
 ขบเรงนอง สมเด็จพระนเรศวรได้โอกาสก็ประกาศเมืองไทยเป็นอิสระ
 ภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๗ ขยี้ไล่พวกพม่าที่มากำกั๊กกลับไปหมด พระเจ้า
 หงสาวดีก็ให้กองทัพมาปราบปรามหลายครั้ง สมเด็จพระนเรศวรก็
 แยกไปทุกที จนถึงพระเจ้าหงสาวดียกกองทัพใหญ่มาเอง ก็มาเสียที่
 สมเด็จพระนเรศวรต้องเลิกทัพกลับไป สมเด็จพระนเรศวรเสด็จผ่าน
 ภาพเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๓ ต่อมาพระเจ้าหงสาวดีให้พระมหาอุปราชายก
 กองทัพมาอีกก็มาสิ้นชีพเพราะชนช้างกับสมเด็จพระนเรศวร แต่นั้น

พระเจ้าหงสาวดีก็เข้คชยาก สมเด็จพระนเรศวรได้ทงขยกออกไปค
เมืองหงสาวดีข้าง ได้หวเมืองมอญตลอดไปจนเมืองหงสาวดี พระเจ้า
หงสาวดีคองอพยพหนีไปอาไศรยเมืองคองอู เลยไปส่นพระชนม์อยู่
ทนน วิธทำสงครามของสมเด็จพระนเรศวรทใช้กำลังคนน้อยค้อสู้คน
มากได้ เพราะเอาพระองค์ออกนำนำพลเข้ารบข่ระจันขานเอง ดังเช่น
เมื่อครั้งทรงคายพระแสงทายนำพลเข้ารบคายพระเจ้าหงสาวดี ครั้งน
ถึงพระเจ้าหงสาวดีออกพระโอษฐ์ว่า “พระนเรศวรทำสงครามกล้าหาญ
เกินนั้ เหมือนเอาพิมเสนมาแลกล่ลือ” ครั้ง เพราะไม่เคยมี
ประเพณีทนายทพพม่าฤไทยจะออกนำพลท้วยตนเองมาแต่ก่อน คเป็น
วิธสมเด็จพระนเรศวรทรงประพฤคชนในสมัยนนั้น อีกประการ ๑ สมเด็จพระ
นเรศวรไม่ยอมให้ขาค้อมโอกาสทำไคก่อน ขอนมิตวอย่างดังเช่น
ครั้งพระเจ้าหงสาวดีให้พระยาพลิมกับพระเจ้าเชียงใหม่ยกมา ๒ ทาง ให้
มาสมทบกันค้พระนครศรีอยุธยา พอพระยาพลิมยกล่วงแดนไทยเข้า
มาทางควันตก สมเด็จพระนเรศวรก็ขงไปค้เสยทเมืองสุพรรณมิให้ทน
พระเจ้าเชียงใหม่ลงมาถึง แลขงขยกไปค้คองทพเมืองเชียงใหม่ที่ปาก
น้ำขางพคชาทางข่างเหนือ ขาค้คไม่สามารถจะรวมกำลังกันได้ ก
พ่ายแพ้ไปทง ๒ ทาง แต่วิธการสงครามของสมเด็จพระนเรศวรนั้น
ถ้าไม่ไคท่วงทักไม่ทำ ดังเช่นครั้งพระเจ้าหงสาวดีขยกคองทพใหญ่
มาเอง สมเด็จพระนเรศวรเห็นขาค้อมกำลังมากขยกมาพรคพร้อมกัน
ก็ไม้ออกรบ เป็นแต่รักษาพระนครนั้นไว้ แต่ขงแต่คองใจให้เทยวคอยค้

ถ้าเลี้ยงสเบียงอาหารมาให้ส่งมาถึงกองทัพชาศึกโตสควก จนชาศึก
 ชกสนสเบียงอาหารเกิดความใช้เจ็บช่นในกองทัพ พอเห็นชาศึกกรวนเว
 ก้อออกปล้นทัพกระหน่ำไปทุกวัน มีให้ชาศึกกรูทว่าจะปล้นทัพไหนทาง
 ไหนเมื่อใด ต้องระวังตัวไม่มีเวลาที่จะพักผ่อนนอนใจได้ ไม่ช้าพระเจ้า
 หงษาวกก็ต้องเลิกทัพกลับไป กระบวรศึกของสมเด็จพระนเรศวรน้อย
 ว่าเป็นวิธีใหม่มีช่นในยุทธวิธีไทย ใต้เป็นแบบแผนใช้สืบมาจนครั้ง
 กรุงธนบุรี แลในช่นกรุงรัตนโกสินทร เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าจุฬาโลก กษัตริย์พระราชาธิราชบรมมหาสุริยวงศาธิราชพรมมาหลาย
 คราว แต่ส่วนวิธีการจะเกณฑ์ผู้คนแล้ววิจิตรหมวดกองกรมทหารครั้ง
 สมเด็จพระนเรศวร จะแก้ไขแบบเติมประการใดหาปรากฏไม่ ปรากฏ
 แต่ลักษณะปกครองหัวเมือง เล็กมณฑลฝ่ายเหนือแต่เมืองพระยา
 มหานคร จศหัวเมืองเป็นเมืองช่นกรุง ๆ ทั้งนี้ กำหนดเมืองเป็น
 ช่นเมืองเอกเมืองโทเมืองตรี แลเมืองช่นใน (เรียกกันว่าเมืองจัตวา)
 เมืองช่นเอกโทกรมเมืองน้อยช่นมากช่นน้อยบ้าง การปกครองรวม
 เป็นส่วนภูมิภาคเมือง (คล้ายมณฑลทุกวันนี้) เมืองช่นในเจ้านาที่
 ต่าง ๆ ปกครองจากราชธานีเหมือนอย่างเดิม.

๗) ว่าด้วยเรื่องพงศาวดารตองตึงกองทัพทหารชาวต่างประเทศ

เมื่อสมเด็จพระนเรศวรทรงทำสงครามกับ อิศรภาพแลมีชัยชนะพระ
 เจ้าหงษาวกครั้งนั้น พระเกียรติยศเลื่องลือแพร่หลายไปในนานาประเทศ
 เป็นเหตุให้พวกต่างชาติต่างภาษาพากันนิยมเมืองไทย ที่เห็นความ

เเคอกรอนมาพงพระขารม เช่นพวกมอญพวกจามแลพวกมลายูเป็นต้นก็มี
 ที่เขามาค้าขายเช่นพวกแขกชาวอินเดีย แยกชาวเปอเซียแลฝรั่ง
 ชาวฮอลันดาเป็นต้นก็มี มีความปรากฏในจดหมายเทศจีนว่าในสมัยนั้น
 ประเทศจีนเกิดเป็นอริกียขยบ้น แลว่าสมเด็จพระนเรศวรรัชจะให้กองทัพ
 ไทยไปช่วยจีนตเมืองขยบ้น แต่จะไม่ได้ไปเพราะเหตุไรหากกล่าวต่อไป
 ไม่ แต่ไปปรากฏในจดหมายเทศทางเมืองขยบ้นว่า ขยบ้นโตมาเป็น
 ไมตรีกียไทยในครั้งนั้น แลมีพวกขยบ้นมาค้าขายถึงเมืองไทยแต่ครั้งนั้น
 เป็นต้นมา สมเด็จพระนเรศวรเสวยราชย์อยู่ ๑๕ ปี เสด็จสวรรคต
 เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๗ สมเด็จพระเอกาทศรถราชอนุชาได้รับรัชทายาท
 ถิ่นพระเกียรติยศเป็นที่ยาเกรงของนานาประเทศต่อมา ด้วยพระองค์ได้
 ทรงทำสงครามเป็นคู่พระราชหฤทัย ของสมเด็จพระเชษฐาธิราชปรากฏ
 พระเกียรติยศมากด้วยกัน แต่เมื่อถึงแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถผลร้าย
 อันเกิดแต่การสงครามจับปรากฏ คือที่กาสงขานเมืองร้อยหรือสอง เพราะ
 กรรมกาทำสงครามถึงจะมีชัยชนะผู้คนพลทหารยอมล้มตายมีมากก็น้อย
 ทดครวไป ถ้าการสงครามทำติดต่อกันนานผู้คนก็ยิ่งเปลืองไปทุกที
 เมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถจำนวนทหารไทยน้อยลงด้วยเหตุนี้ จึง
 ยอมรับพวกชาวต่างประเทศที่เขามาตั้งภูมิลำเนาพงพระขารมมีอยู่ใน
 พระนคร บรรคามีใจสมัครให้เข้าเป็นทหาร เรียกว่าทหารอาสาสมัคร
 อาสาขยบ้นเป็นต้น กรรมทหารอาสาจาม แลพวกเชื้อสายฝรั่งไปรุกเกศ

๕๒
 ทักษิณเป็นกรมทหารแม่นปืน ก็เห็นจะมีชนในสมัยนั้น แลบางที่จะมีกรม
 อาสาพวกชาติอื่นอีก มีจดหมายเหตุของพวกฮอลันดาปรากฏว่าเจ้า
 ออเรนชังครองประเทศฮอลแลนด์ ได้ส่งปืนใหญ่มาถวายสมเด็จพระเอกา
 ทศรถชกหนึ่ง อยู่มามีการทัพได้ โปรดให้พวกฮอลันดาเข้ากองทัพไป
 สำหรับประจำบนราชบรรณการ เข้าใจว่ากองทัพทหารอาสาซึ่งเป็นชาวต่าง
 ประเทศเกิดมีชนเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระเอกาทศรถเป็นที่แรก เพราะ
 ๕๓๓
 ๕๓๔
 ๕๓๕
 ๕๓๖
 ๕๓๗
 ๕๓๘
 ๕๓๙
 ๕๔๐
 ๕๔๑
 ๕๔๒
 ๕๔๓
 ๕๔๔
 ๕๔๕
 ๕๔๖
 ๕๔๗
 ๕๔๘
 ๕๔๙
 ๕๕๐
 ๕๕๑
 ๕๕๒
 ๕๕๓
 ๕๕๔
 ๕๕๕
 ๕๕๖
 ๕๕๗
 ๕๕๘
 ๕๕๙
 ๕๖๐
 ๕๖๑
 ๕๖๒
 ๕๖๓
 ๕๖๔
 ๕๖๕
 ๕๖๖
 ๕๖๗
 ๕๖๘
 ๕๖๙
 ๕๗๐
 ๕๗๑
 ๕๗๒
 ๕๗๓
 ๕๗๔
 ๕๗๕
 ๕๗๖
 ๕๗๗
 ๕๗๘
 ๕๗๙
 ๕๘๐
 ๕๘๑
 ๕๘๒
 ๕๘๓
 ๕๘๔
 ๕๘๕
 ๕๘๖
 ๕๘๗
 ๕๘๘
 ๕๘๙
 ๕๙๐
 ๕๙๑
 ๕๙๒
 ๕๙๓
 ๕๙๔
 ๕๙๕
 ๕๙๖
 ๕๙๗
 ๕๙๘
 ๕๙๙
 ๖๐๐
 ๖๐๑
 ๖๐๒
 ๖๐๓
 ๖๐๔
 ๖๐๕
 ๖๐๖
 ๖๐๗
 ๖๐๘
 ๖๐๙
 ๖๑๐
 ๖๑๑
 ๖๑๒
 ๖๑๓
 ๖๑๔
 ๖๑๕
 ๖๑๖
 ๖๑๗
 ๖๑๘
 ๖๑๙
 ๖๒๐
 ๖๒๑
 ๖๒๒
 ๖๒๓
 ๖๒๔
 ๖๒๕
 ๖๒๖
 ๖๒๗
 ๖๒๘
 ๖๒๙
 ๖๓๐
 ๖๓๑
 ๖๓๒
 ๖๓๓
 ๖๓๔
 ๖๓๕
 ๖๓๖
 ๖๓๗
 ๖๓๘
 ๖๓๙
 ๖๔๐
 ๖๔๑
 ๖๔๒
 ๖๔๓
 ๖๔๔
 ๖๔๕
 ๖๔๖
 ๖๔๗
 ๖๔๘
 ๖๔๙
 ๖๕๐
 ๖๕๑
 ๖๕๒
 ๖๕๓
 ๖๕๔
 ๖๕๕
 ๖๕๖
 ๖๕๗
 ๖๕๘
 ๖๕๙
 ๖๖๐
 ๖๖๑
 ๖๖๒
 ๖๖๓
 ๖๖๔
 ๖๖๕
 ๖๖๖
 ๖๖๗
 ๖๖๘
 ๖๖๙
 ๖๗๐
 ๖๗๑
 ๖๗๒
 ๖๗๓
 ๖๗๔
 ๖๗๕
 ๖๗๖
 ๖๗๗
 ๖๗๘
 ๖๗๙
 ๖๘๐
 ๖๘๑
 ๖๘๒
 ๖๘๓
 ๖๘๔
 ๖๘๕
 ๖๘๖
 ๖๘๗
 ๖๘๘
 ๖๘๙
 ๖๙๐
 ๖๙๑
 ๖๙๒
 ๖๙๓
 ๖๙๔
 ๖๙๕
 ๖๙๖
 ๖๙๗
 ๖๙๘
 ๖๙๙
 ๗๐๐
 ๗๐๑
 ๗๐๒
 ๗๐๓
 ๗๐๔
 ๗๐๕
 ๗๐๖
 ๗๐๗
 ๗๐๘
 ๗๐๙
 ๗๑๐
 ๗๑๑
 ๗๑๒
 ๗๑๓
 ๗๑๔
 ๗๑๕
 ๗๑๖
 ๗๑๗
 ๗๑๘
 ๗๑๙
 ๗๒๐
 ๗๒๑
 ๗๒๒
 ๗๒๓
 ๗๒๔
 ๗๒๕
 ๗๒๖
 ๗๒๗
 ๗๒๘
 ๗๒๙
 ๗๓๐
 ๗๓๑
 ๗๓๒
 ๗๓๓
 ๗๓๔
 ๗๓๕
 ๗๓๖
 ๗๓๗
 ๗๓๘
 ๗๓๙
 ๗๔๐
 ๗๔๑
 ๗๔๒
 ๗๔๓
 ๗๔๔
 ๗๔๕
 ๗๔๖
 ๗๔๗
 ๗๔๘
 ๗๔๙
 ๗๕๐
 ๗๕๑
 ๗๕๒
 ๗๕๓
 ๗๕๔
 ๗๕๕
 ๗๕๖
 ๗๕๗
 ๗๕๘
 ๗๕๙
 ๗๖๐
 ๗๖๑
 ๗๖๒
 ๗๖๓
 ๗๖๔
 ๗๖๕
 ๗๖๖
 ๗๖๗
 ๗๖๘
 ๗๖๙
 ๗๗๐
 ๗๗๑
 ๗๗๒
 ๗๗๓
 ๗๗๔
 ๗๗๕
 ๗๗๖
 ๗๗๗
 ๗๗๘
 ๗๗๙
 ๗๘๐
 ๗๘๑
 ๗๘๒
 ๗๘๓
 ๗๘๔
 ๗๘๕
 ๗๘๖
 ๗๘๗
 ๗๘๘
 ๗๘๙
 ๗๙๐
 ๗๙๑
 ๗๙๒
 ๗๙๓
 ๗๙๔
 ๗๙๕
 ๗๙๖
 ๗๙๗
 ๗๙๘
 ๗๙๙
 ๘๐๐
 ๘๐๑
 ๘๐๒
 ๘๐๓
 ๘๐๔
 ๘๐๕
 ๘๐๖
 ๘๐๗
 ๘๐๘
 ๘๐๙
 ๘๑๐
 ๘๑๑
 ๘๑๒
 ๘๑๓
 ๘๑๔
 ๘๑๕
 ๘๑๖
 ๘๑๗
 ๘๑๘
 ๘๑๙
 ๘๒๐
 ๘๒๑
 ๘๒๒
 ๘๒๓
 ๘๒๔
 ๘๒๕
 ๘๒๖
 ๘๒๗
 ๘๒๘
 ๘๒๙
 ๘๓๐
 ๘๓๑
 ๘๓๒
 ๘๓๓
 ๘๓๔
 ๘๓๕
 ๘๓๖
 ๘๓๗
 ๘๓๘
 ๘๓๙
 ๘๔๐
 ๘๔๑
 ๘๔๒
 ๘๔๓
 ๘๔๔
 ๘๔๕
 ๘๔๖
 ๘๔๗
 ๘๔๘
 ๘๔๙
 ๘๕๐
 ๘๕๑
 ๘๕๒
 ๘๕๓
 ๘๕๔
 ๘๕๕
 ๘๕๖
 ๘๕๗
 ๘๕๘
 ๘๕๙
 ๘๖๐
 ๘๖๑
 ๘๖๒
 ๘๖๓
 ๘๖๔
 ๘๖๕
 ๘๖๖
 ๘๖๗
 ๘๖๘
 ๘๖๙
 ๘๗๐
 ๘๗๑
 ๘๗๒
 ๘๗๓
 ๘๗๔
 ๘๗๕
 ๘๗๖
 ๘๗๗
 ๘๗๘
 ๘๗๙
 ๘๘๐
 ๘๘๑
 ๘๘๒
 ๘๘๓
 ๘๘๔
 ๘๘๕
 ๘๘๖
 ๘๘๗
 ๘๘๘
 ๘๘๙
 ๘๙๐
 ๘๙๑
 ๘๙๒
 ๘๙๓
 ๘๙๔
 ๘๙๕
 ๘๙๖
 ๘๙๗
 ๘๙๘
 ๘๙๙
 ๙๐๐
 ๙๐๑
 ๙๐๒
 ๙๐๓
 ๙๐๔
 ๙๐๕
 ๙๐๖
 ๙๐๗
 ๙๐๘
 ๙๐๙
 ๙๑๐
 ๙๑๑
 ๙๑๒
 ๙๑๓
 ๙๑๔
 ๙๑๕
 ๙๑๖
 ๙๑๗
 ๙๑๘
 ๙๑๙
 ๙๒๐
 ๙๒๑
 ๙๒๒
 ๙๒๓
 ๙๒๔
 ๙๒๕
 ๙๒๖
 ๙๒๗
 ๙๒๘
 ๙๒๙
 ๙๓๐
 ๙๓๑
 ๙๓๒
 ๙๓๓
 ๙๓๔
 ๙๓๕
 ๙๓๖
 ๙๓๗
 ๙๓๘
 ๙๓๙
 ๙๔๐
 ๙๔๑
 ๙๔๒
 ๙๔๓
 ๙๔๔
 ๙๔๕
 ๙๔๖
 ๙๔๗
 ๙๔๘
 ๙๔๙
 ๙๕๐
 ๙๕๑
 ๙๕๒
 ๙๕๓
 ๙๕๔
 ๙๕๕
 ๙๕๖
 ๙๕๗
 ๙๕๘
 ๙๕๙
 ๙๖๐
 ๙๖๑
 ๙๖๒
 ๙๖๓
 ๙๖๔
 ๙๖๕
 ๙๖๖
 ๙๖๗
 ๙๖๘
 ๙๖๙
 ๙๗๐
 ๙๗๑
 ๙๗๒
 ๙๗๓
 ๙๗๔
 ๙๗๕
 ๙๗๖
 ๙๗๗
 ๙๗๘
 ๙๗๙
 ๙๘๐
 ๙๘๑
 ๙๘๒
 ๙๘๓
 ๙๘๔
 ๙๘๕
 ๙๘๖
 ๙๘๗
 ๙๘๘
 ๙๘๙
 ๙๙๐
 ๙๙๑
 ๙๙๒
 ๙๙๓
 ๙๙๔
 ๙๙๕
 ๙๙๖
 ๙๙๗
 ๙๙๘
 ๙๙๙
 ๑๐๐๐

พม่าก็จริง แต่แม่ทัพนายกองที่เป็นคนสำคัญ เป็นชาวต่างชาติเข้า
 เจอปนเป็นอันมาก ในที่สุดถึงหาคนอังกฤษแลฝรั่งเศษมาใช้เป็นทหาร
 การเป็นประโยชน์อยู่เพียงในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ด้วยพระองค์ทรง
 พระปรีชาสามารถในรัฐสุภิปาลโนบาย ครั้นสิ้นรัชกาลเมื่อ พ.ศ. ๒๒๓๓
 ก็เกิดวุ่น จวนจะเลิกที่แก่ฝรั่งต่างประเทศ หากว่าไทยรวมกันเข้า
 เป็นกำลังของพระเพทราชา จึงสามารถขับไล่ทหารฝรั่งไปจากบ้าน
 เมืองได้

๘) ว่าด้วยเรื่องพงศาวดารตอนกรุงศรีอยุธยาถึงความเสื่อม
 ตามเรื่องพงศาวดาร การที่พระเพทราชาคิดกำจัดทหารฝรั่ง
 ซึ่งเข้ามาอยู่ในเมืองไทยเมื่อสมเด็จพระนารายณ์สวรรคตนั้น คิดคิด
 จะถวายราชสมบัติแก่เจ้าฟ้าเอกทัศราชอนุชา เพราะสมเด็จพระนารายณ์
 ไม่มีพระราชโอรส ถ้าเป็นไปได้ตั้งพระเพทราชาประสงค์แต่เดิม การ
 ตัดมาก็เห็นจะไม่วุ่นวายใหญ่หลวง แต่หลวงสรศักดิ์บุตรพระเพทราชา
 มักริใหญ่ไต่สูง จะใคร่ได้ราชสมบัติแก่ตนในภายหลัง จึงให้ลอบ
 ปลงพระชนม์พระราชอนุชาสมเด็จพระนารายณ์เสียทั้ง ๒ พระองค์^๑ ให้
 หมตรัชทายาทที่จะสืบพระราชวงศ์สมเด็จพระนารายณ์ สนใจให้พระเพท
 ราชาคองตั้งตัวเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ครั้นพระเพทราชาขึ้นครองราชสมบัติ
 คนทั้งหลายโดยมากก็ลงเนื้อเห็นว่าพระเพทราชาคิดขบถ การที่เข้ามา

^๑ ที่ในหนังสือพระราชพงศาวดาร กล่าวว่าเจ้าฟ้าเอกทัศ เป็นพระราชโอรสสมเด็จพระ
 นารายณ์นั้นผิด ตามจดหมายเหตุทุกฉบับในครั้งนั้นว่าเป็นราชอนุชา และมี
 พระราชอนุชาอีกพระองค์^๒ รวมเป็น ๒ พระองค์ด้วยกัน

หาได้ คิจะกำจัดแต่ศัทรุบ้านเมือง โดยสุจริตไม่ ผู้ที่ใดเข้าเป็นพวก
 พากันเอาใจออกหากเสียเป็นอันมาก ที่เป็นเจ้าของมกำลังเช่นเมือง
 นครราชสีมาแลเมืองนครศรีธรรมราชก็ตั้งแขงเมือง ไม่ยอมเข้ามา
 ถอนำกระทำสัศยต่อพระเพทราชา เกิดกระต้างกระเทืองทั่วไปในครั้งนั้น
 ตลอดจนถึงรายฎรพลเมือง มีเรื่องปรากฏเป็นตัวอย่างอยู่ในหนังสือ
 พระราชพงศาวดาร ว่ามหาคเล็กของเจ้าพ้อภัยทศที่ถูกปลงพระชนม์
 คน ๑ ชื่อว่าธรรมเจียร ออกไปยังเมืองนครนายก ไปหลอกลวงพวก
 ชาวเมืองว่าตัวเป็นเจ้าพ้อภัยทศหนีรอดออกไปได้ ก็มีพวกชาวเมือง
 เชือดอกพากันมาเขาควย อ้ายธรรมเจียรจึงเข้ามาตั้งช้องสมุทรพลท
 เมืองสระบุรี ผู้คนที่ไม่รู้ความจริงก็พากันไปเข้ากับอ้ายธรรมเจียรเป็น
 อันมาก ควดยความช้อตรงต่อพระราชวงศ์ จนรวมคนได้เป็นกองทัพ
 ยกเข้ามาตั้งทัพพระนครหรืออยุธยา แต่มาพ่ายแพ้ ในเวลารบพุ่ง ในครั้ง
 นั้นพระเพทราชาภัยหลวงสรคักก็คิดว่าศัทรุจะม้อยู่ที่ไหนบ้าง สงสัย
 ใครก็ฆ่าเสีย แม้นหลานชายซึ่งยกขึ้นเป็นกรมพระราชวังหลัง แล
 เจ้าพระยาสุรสงครามซึ่งเป็นคู่คิกกันมาแต่ก่อนก็ถูกกำจัด พระเพท
 ราชาท้องปรายปรามเสียนศัทรุอยู่หลายขิงรายคาย ผลของการครั้งนั้น
 มีตลอดไปจนถึงท้องแก่ ไซ้ประเพณีการปกครองบ้านเมือง โดยไม่
 วางใจในข้าราชการเหมือนอย่างแต่ก่อน ยกเป็นตัวอย่างตั้งเช่นการ
 ปกครองหัวเมือง แต่ก่อนมาราชการกระทรวงมหาดไทยนั้น
 ว่ากล่าวออกไปถึงหัวเมือง เยี่ยมเป็นแบ่งหัวเมืองผายเหนือให้ชน

มหาดไทย หวังเมืองปักข์ไต ให้ ชนกลางใหม่ ให้เจ้านาทมอานา
 พอไล่เลยกัน ระเบียบราชการในกรุง ฯ หลวงสรศักดิ์ซึ่งได้เป็น
 กรมพระราชวังบวร ฯ มหาอุปราช ก็ตั้งทำเนียบขุนนางวังหน้าเพิ่มเติม
 ขุนเพอเป็นกำลังรักษาพระองค์แยกออกไปอีกฝ่าย ๑ ว่าโดยย่อแบบแผน
 วิชาราชการก่อนนั้นมา ตั้งขึ้นด้วยความมุ่งหมายต่อสุคติรัฐภายนอก
 เปลี่ยนแปลงมาเพื่อความมุ่งหมายต่อสุคติรัฐภายในก็เป็นธรรมดาที่จะมี
 ผลไปข้างความเสื่อมทราม แลผลนั้นก็แลเห็นในไม่ช้า พอสิ้นรัชกาล
 พระเจ้าท้ายสระ เมื่อ พ. ศ. ๒๒๗๕ เจ้าฟ้าพรพระมหาอุปราชราชอนุชา
 กับเจ้าฟ้าอภัยเจ้าฟ้าปรมเศวตราชโอรสแย่งราชสมบัติกัน พวกวังหน้า
 กับพวกวังหลวงก็เกิดรบกันชนกลางเมือง ชว่พ่นกันเป็นเขือ พระมหา
 อุปราชมีไชยชนะ พวกวังหลวงถูกกำจัดพินาศไปในคราวนั้นอีก กำลัง
 ยานเมืองก็อ่อนแอลงอีกชั้น ๑ ซอนมีความปรากฏในเรื่องพงศาวดาร
 แลจดหมายเหตุครั้งแผ่นดินเจ้าฟ้าพร ซึ่งเสวยราชย์ทรงพระนามว่า
 พระมหาธรรมราชา (ที่ ๒) แต่เรียกกันเป็นสามัญในชั้นหลังว่า
 พระเจ้าบรมโกศให้แลเห็นเป็นอุทาหรณ์หลายเรื่อง เช่นครั้งหนึ่ง
 เสด็จไปประพาศเมืองลพบุรี ทางในกรุง ฯ พวกจีนรวมกันสัก ๓๐๐ คน
 บังอาจตั้งเข้าปล้นพระราชวังหลวง อีกครั้งหนึ่งจะทำพระเมรุกลางเมือง
 กระบวรแต่ชาคจำนวนไปเพียง ๖๐ คน ถึงเสนาบดีนำความขึ้นกราบ
 บังคมทูลขอเรียนพระราชบัญญัติ ต้องโปรด ฯ ให้สุกคนที่อยู่ประจำหน้าที่
 เขาไปเช่นเกณฑ์แห่งนี้ การทหารในสมัยนั้นเห็นจะเสื่อมทรามลง

กว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก ประเพณีการทหารบางอย่างอันเป็นปรัยภัย
 แก่ยุทธรณีย์ ดังเช่นยอมให้ไพร่พลเสียเงินจ้างคนเข้าเวรรับราชการ
 แทนตัวไคนั้นเป็นต้น ก็เห็นจะมิช้นในสมัยนี้ โดยจะมีเหตุอันใดอันหนึ่ง
 เกิดขึ้น ดังเช่นมุลนายไม่สามารถจะติดตามเอาตัวคนมารับราชการ
 ได้เต็มจำนวน จึงเห็นประโยชน์ในการที่จะผ่อนผันเอาใจไพร่พลแล้วก็เลย
 เป็นธรรมเนียมต่อมา เพราะในระยะเวลา ๗๐ ปี ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระ
 พระเพทราชาจนถึงรัชกาลพระเจ้าบรมโกษอยู่ ต่างประเทศที่ใกล้เคียง
 กับเมืองไทยพากันชุกโครมด้วยเรื่องรบพุ่งกันบ้าง เกิดกลางกลางในบ้าง
 ทั้งพม่ามอญลาวเขมร เมืองไทยปราศจากเหตุที่จะต้องกริ่งเกรงศัตรู
 ต่างประเทศ ยิ่งมาถึงเมื่อแผ่นดินพระเจ้าบรมโกษอยู่ มีแต่ต่างประเทศ
 มาอ่อนน้อมเข้ามาขอเป็นไมตรีกับกรุงศรีอยุธยา ภายในแผ่นดินรัตนศัทร
 ราชคาบทั่วพระราชอาณาเขตร จึงยกย่องกันมาแต่ก่อนว่า เมื่อแผ่นดิน
 พระเจ้าบรมโกษอยู่นั้นบ้านเมืองรุ่งเรือง มั่งคั่งอันในสมัยเมื่อแรกตั้ง
 กรุงรัตนโกสินทรว่าเป็น “ศรีบ้านเมืองดี” ทั้งนี้ เพราะต่อมาถึง
 แผ่นดินพระเจ้าเอกทัศพระที่นั่งสุริยามรินทร์ครองกรุงศรีอยุธยา การ
 ทั้งปวงเลวทรามหนักลงไป เมื่อมีศึกพม่าเข้ามาการที่ต่อสู้เลวทราม
 เช่นหลงเชื่อวิทยาคุณเป็นใหญ่ยิ่งกว่ายุทธวิธี จึงเสียกรุงศรีอยุธยา
 แก่พม่าข้าศึก เมื่อพ.ศ. ๒๓๑๐ ด้วยประการฉนี้ เล่าเรื่องพงศาวดาร
 ที่เกี่ยวแลการเกณฑ์ทหารมาพอให้เห็นเหตุการณ.

ว่าด้วยลักษณะเกณฑ์ทหารอย่างโบราณ

ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ข้างต้นหนังสือว่าไม่มีหนังสือเก่าเรื่องหนึ่ง
เรื่องใดที่จะได้แสดงวิธีเกณฑ์ทหารไทยอย่างโบราณไว้ชัดเจน การที่
เรียบเรียงหนังสือเรื่องนี้ ข้าพเจ้าตรวจเห็นเค้าเงื่อนอันมีอยู่ในหนังสือ
ต่าง ๆ คือ พงศาวดาร กฎหมาย แลทำเนียบเก่าเป็นต้น ก็เรียบ
เรียงขึ้นตามอัธยาศัย เพราะฉะนั้นอาจจะมีพลาดพลั้งได้ ขอบอก
สำหรับที่จะอธิบายวิธีเกณฑ์ทหารต่อไปนี้ครั้ง ๑ อีกประการ ๑ วิธี
เกณฑ์ทหารไทยได้จัดการแก้ไขเปลี่ยนแปลงมาตามเหตุการณ์หลายครั้ง
หลายคราว การอย่างใดจะจัดในคราวไหนเพียงใด ทราบแน่ไป
กว่าในเรื่องพงศาวดารที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นไม่ได้ จำต้องรวมแสดงแต่
พอแลเห็นรูปลักษณะการที่จะกล่าวต่อไปนี้

๑) ว่าด้วยบุคคลที่ต้องเป็นทหาร

การเกณฑ์ทหารแต่โบราณกำหนดบุคคลเป็น ๔ พวก คือ ไทย
พวก ๑ นักบวชพวก ๑ คนต่างชาติพวก ๑ ทาสพวก ๑

บรรดาชายไทยไม่ว่ายศศักดิ์ฤาสกุลอย่างใดต้องเป็นทหารทั้งนั้น
เชื้อสายคนชาติอื่นอันเกิดในประเทศนั้นนับว่าเป็นไทย แต่คนชาติไทย
ที่ตกเป็นทาสไม่นับว่าเป็นไทยในวิธีเกณฑ์ทหาร

นักบวชนั้น ไม่นับบวชในพระพุทธศาสนาฤาไสยสวดครุ ๕๖๓ ยกเว้น
ไม่เกณฑ์เป็นทหาร ความชอบมีเรื่องกล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร

ว่า เมื่อครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์ เจ้าพระยาวิเศษเณตรให้สัก
พระภิกษุสามเณรออกมารับราชการ (ทหาร) แต่มีเจตหมายเหตุของ
ฝรั่งแต่ไว้ในครั้งนั้นว่า มีคนหลักเลียงราชการทหารออกบวชเป็น
พระภิกษุสามเณรมากนัก สมเด็จพระนารายณ์โปรดให้หลวงสรศักดิ์
เป็นแม่กองพิจารณาเลือกสักเลียงเช่นอันมากดังนี้ น่าจะจริงอย่างฝรั่งว่า
เพราะวิเศษเณตรเป็นศฤศกัณฑ์ สมเด็จพระนารายณ์เห็นจะไม่โปรดให้มี
อำนาจเหนือพระภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา

คนต่างประเทศแต่โบราณกำหนดคนเป็น ๓ จำพวก คือ (๑) จำพวก
ที่ไปมาค้าขายชั่วคราว เช่นแต่เรียกใช้ๆเรียกเงินแทนแรงเช่นครั้งเป็น
คราวไม่เกณฑ์เป็นทหาร (๒) จำพวกที่มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ประจำในพระ
นครถ้าใครสมัครก็ยอมรับเป็นทหารอาสา (๓) จำพวกลูกหลานเชื้อสาย
ของชาวต่างประเทศอันเกิดในเมืองไทย (เช่นพวกเชื้อสายโปรตุเกส
ที่อยู่ภูมิจิน) เกณฑ์เหมือนคนไทย

คนที่เกณฑ์เป็นอาสาเป็นเชลยนั้น จะเป็นไทยถูกเป็นคนชาติอื่นก็ตาม
ถือว่าเป็นคนชั้นเลวคล้ายกับปลู๊สสัตว์ สำหรับแต่จะเป็นบ่าวไพร่จึงเป็นแต่
เกณฑ์ใช้แรง ไม่ให้มีศักดิ์เป็นทหาร

๒) กำหนดเวลารับราชการ

การเกณฑ์ทหารนี้ว่าคนอายุ ๓๘ ปีถึงกำหนดจะต้องเป็นทหาร
ต้องรับราชการอยู่จนอายุ ๖๐ ปีจึงปลดปล่อย แต่ถ้ามูลกษายเข้ารับ
ราชการ ๓ คนก่อนพออายุ ๖๐ ปีก็ปลดปล่อยด้วยกัน กำหนดเช่นกล่าวนี้

อนโลมถึงบุคคลจำพวกซึ่งมีหน้าที่ราชการอย่างอื่น เช่นเสียเงินแทน
แรงเป็นต้น อันมีต้องเป็นทหารด้วย

การที่เขาทะเลาะเบาะแว้งกันนั้น เมื่ออายุยังอยู่ในระหว่าง ๑๘ ปี ไป
หา ๒๐ ปี เรียกว่าไพร่สม ให้มีลนายฝึกหัดไปก่อนยังมีต้องรับราชการ
เมื่ออายุพ้น ๒๐ ปีแล้วจึงยกขึ้นเป็นท้าวทหาร เรียกว่าไพร่หลวง

ไพร่หลวงมีหน้าที่ต้องมาอยู่ประจำราชการบวระ ๖ เดือนเป็นนิจ กำหนด
นภายหลังสงครามมาเป็นบวระ ๔ เดือน (มาถึงกรุงรัตนโกสินทร์สงคราม
แต่บวระ ๓ เดือน)

เมื่อเกิดวิชัยอมให้ไพร่เสียเงินจ้างคนรับราชการแทนตัวได้ ในเวลา
ปรกติไพร่หลวงต้องเสียค่าจ้างเดือนละ ๖ บาท ทายเพียงบวระ ๖ สัปดาห์
(คือบาท ๓ กัย ๕๐ สตางค์) เงินค่าจ้างคนแทนเช่นนั้น ชั้นแรกเห็นจะ
ให้มุลนายจักจ้างคนแทนจริง ๆ แต่ชั้นหลังมารัฐบาลยอมรับเงินนั้น
ในเวลาบ้านเมืองเป็นปรกติ จึงเลยเรียกว่าค่าราชการ มีเงินอีก
ประเภท ๓ เรียกว่าส่วย เกิดแต่รัฐบาลยอมให้ไพร่พลอันอยู่ห่างไกล
แต่อยู่ในที่เกิดสิ่งของซึ่งต้องการใช้ ในราชการ ยกตัวอย่างเช่นดิน
ประสิวอันต้องการใช้ทำดินปั้นเป็นต้น จึงยอมให้ไพร่พลซึ่งตั้งภูมิลำเนา
อยู่ตามหมู่บ้านหาดินประสิวตามถ้ำมาส่งเป็นส่วยแทนตัวมารับราชการได้
มีส่วยต่าง ๆ ซึ่งตั้งขึ้นในครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีมากมายหลาย
อย่าง ครั้นนานมาจึงยอมให้ส่งเป็นเงินแทนดินประสิวได้ก็อย่างเดียวกัน

ค่าราชการ แต่อัตราต่ำกว่า อยู่ราวร้อยละ ๖ บาท แต่การที่ยอมให้เสีย
ค่าราชการแลช่วยแทนวิทยาราชการดังกล่าวมานี้ ยอมเฉพาะแต่เวลาที่
บ้านเมืองเป็นปรกติ ตามการที่พศกกเกณฑ์เรียกตัวมาวิทยาราชการ

๓) การควบคุมรพต

ลักษณะการควบคุมทหารไทยแต่โบราณ กำหนดเอาครัวเรือน
เป็นชั้นตาเบื้องต้นของการควบคุม เป็นประเพณีมาเก่าแก่แต่ดั้งเดิม
ศกษข้อที่เกณฑ์ไทยทุกคนให้ต้องเป็นทหาร เพราะฉะนั้นจึงถือเป็น
หลักว่าบิดาสังกัดอยู่กรมไหนบุตรหลานต้องอยู่กรมนั้นตามกัน การควบคุม
คุมต่อชนมาอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่ากอง คือหลายครัวเรือนรวมกัน หลาย
กองรวมกันกำหนดว่าเป็นกรม บรรดากรมนั้นมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน
โดยพระราชบัญญัติ เช่นเรียกว่ากรมตำรวจ แลกรมผู้พาย เป็นต้น
เพราะกรมเป็นหลักของการทำทเยียนหมายหมู่ผู้คน กรมจึงต้องมีแต่
เฉพาะที่ลงชื่อไว้ในทำเนียบ ถ้าแลมีได้มีพระราชบัญญัติจะรวบรวม
คนตั้งกรมขึ้นใหม่ไม่ได้ ความข้อนยังมีอิทธิพลเห็นได้ ในการตั้ง
กรมเท่านั้น ที่แต่นั้นคือประกาศพระราชบัญญัติให้ตั้งกรมทหารชน
ใหม่ เรียกนามว่า “กรมโยธาพิพ” ฤ “กรมเทพามาตย์” เช่น
กัน แลไปรคให้ช้ชอยู่ในเจ้านายพระองค์นั้น ๆ นามกรมเป็นแต่นาม
สำหรับเรียกกรมทหาร อย่างเดียวกับเช่นเรียกว่ากรมทหารราบที่ ๕
ที่ ๕ ทุกวันนี้ มีใช้พระนามของเจ้านาย เพราะฉะนั้นแต่โบราณเมื่อ
ชานพระนามเจ้านายต่างกรม จึงใช้คำ “เจ้า” นำหน้านามกรม เช่น

ว่า “เจ้ากรมหมื่นสรินทรราช” ตั้งขึ้นเป็นต้น หมายความว่า เป็นเจ้า
ของทหารกรมสรินทรราชนั้น.

บรรดากกรมทั้งปวง กรม ๑ มีเจ้ากรมเป็นผู้บังคับการคน ๑ ปลัด
กรมเป็นผู้ช่วยคน ๑ แลสมุหบัญชีเป็นผู้ทำบัญชีพลคน ๑ แลมี
นายกองรองลงมา (เรียกว่าขุนหมื่น) สำหรับควบคุมไพร่พล
ในกรมนั้นมากบ้างน้อยบ้าง พลกขุนหมื่นมักอยู่ตามท้องที่ซึ่งเป็นภูมิ
สำเนาของไพร่พล เพราะวิธีการควบคุมคนแต่โบราณไม่ได้ ใช้กำหนด
ท้องที่เป็นหลัก จึงไม่อาจทราบกำหนดผู้ใหญ่บ้านพนักงานปกครองท้องที่
ถึงไพร่พลจะไปอยู่ที่ไหน ๆ ก็ต้องอยู่ในปกครองของนายกองของตน นาย
กองเป็นผู้เรียกหาไพร่พลในเวลา ต้องการตัวเข้ามารับราชการ การ
ควบคุมคนในกรม เจ้ากรมเป็นผู้รับผิดชอบทั้งที่จะควบคุมผู้คนที่
ลงไปเขียนแล้ว แลที่จะต้องสืบสาวหาลูกหมื่นคนในกรม แลเกลี่ย
กล่อมหาคนที่หลบเลียงลอบตัวออกมาชนบทเขียนเพิ่มเติม อย่าให้จำนวน
คนในกรมของตนลดน้อยถอยลงได้ แต่จำนวนที่จะกำหนดเป็นอัตรา
ว่า กรม ๑ แลกอง ๑ จะต้องมีคนมากน้อยเท่าใดนั้นหาปรากฏไม่
กรมทหารแต่โบราณนั้นดูเหมือนจะกำหนดเป็น ๕ ชั้น คือกรมพระ
เช่นกรมตำรวจในซ้ายขวา เจ้ากรมเป็นพระมหาเทพพระมหามนตรน
เป็นต้น เป็นกรมชั้นที่ ๑ กรมหลวง เช่นกรมตำรวจนอกขวาซ้าย เจ้า
กรมเป็นหลวงราชวินทร หลวงอินทรเคชะนี้เป็นต้น เป็นกรมชั้นที่ ๒
กรมขุนเช่นกรมทนายเล็อกขวาซ้าย เจ้ากรมเป็นขุนภักดีอาสา ขุน

โยธากักกันเป็นต้น เป็นกรมชั้นที่ ๓ กรมหมื่น เช่นกรมแตงกวาซ้าย
 เจ้ากรมเป็นหมื่นเสนาบดีราชา หมื่นจินตาราชเป็นต้น เป็นกรม
 ชั้นที่ ๔ ลักษณะทงคกรมช่อเดียวกันเป็นกรมขวาแลกรมซ้าย คือเป็น
 ทำนองเดียวกันทงคกรม ๓ เป็น ๒ กองพัน เพราะฉะนั้นที่เป็นกรมชั้นสูง
 เช่นกรมคชบาลแลกรมตำรวจเป็นต้น จึงมีตำแหน่งจางวางเป็นนายพล
 ยิงคชรวมกันอีกชั้น ๓ แต่กรมชั้นต่ำนั้นไม่มีตำแหน่งจางวางในทำเนียบ
 เห็นจะเป็นเพราะจำนวนพลน้อย ถ้าแต่เดิมมีแล้วเล็กเล็ยเพราะเหตุนี้
 ก็เป็นได้

ในเวลามีการทัพศึกลักษณะกะเกณฑ์พลเกณฑ์เรียกเป็นกรม ๆ
 เกณฑ์ไปหมดทั้ง กรมฤาษณ์เกณฑ์แก่ส่วนหนึ่งตามควรแก่ เหตุการณ์
 ไปรักษาเป็นกองทัพอีกชั้น ๓ ระเขียบการควบคุมทหารอย่างโบราณ
 เข้าใจว่าเป็นอย่างกล่าวมานี้

๔) ลักษณะจัดประเภททหาร

ทหารไทยแต่โบราณมีแต่ทหารบก ทหารเรือหามิได้ เรือรบที่
 สร้างขึ้นอย่างเรือพาย ก็ใช้ทหารบกเป็นทั้งพลพายแลพลรบด้วยในตัว
 ด้ายกกองทัพไปทางทะเลใหญ่ก็เอาทหารบกขรรทุกเรือไปรบพุ่ง พวกเดิน
 เรือเป็นพลเรือนไม่นับในทหาร ประเพณีในยุโรป แม้ประเทศอังกฤษ
 แต่เดิมทีเดียวกันมีแต่ทหารบกทำนองเดียวกัน ทหารเรือเป็นของเกิด
 ขึ้นต่อชั้นหลัง

ทหารยกตามตำราพราหมณ์ กำหนดเป็น ๔ เหล่า คือพลข้าง
 เหล่า ๑ พลม้าเหล่า ๑ พลรถเหล่า ๑ พลพายเหล่า ๑ เรียงรวมกัน
 ว่าจตุรงค์เสนา ทหารไทยแต่โบราณก็จัดประเภทต่างกันเป็น ๔ เหล่า
 คือ ทหารข้างเหล่า ๑ ทหารม้าเหล่า ๑ ทหารพายเหล่า ๑ ทหาร
 ข้างเหล่า ๑ ไม่มีทหารรถ เห็นจะเป็นเพราะมีใครมีที่ใช้ในการรบ
 แลทหารปืนใหญ่นั้นรวมอยู่ในทหารพาย หาได้แยกออกเป็นเหล่าหนึ่ง
 ต่างหากไม่

กรมทหารทั้งปวงแบ่งสังกัดเป็นฝ่ายทหารพวก ๓ เป็นฝ่ายพลเรือน
 พวก ๑ กรมพวกฝ่ายทหารขึ้นอยู่กับกลาโหม รัชชการทหารซึ่งมี
 ประจำอยู่เป็นนี้ กรมพวกฝ่ายพลเรือนขึ้นอยู่กับมหาดไทย รัชชการ
 ต่าง ๆ อันเป็นการพลเรือนซึ่งมีประจำอยู่เป็นนี้ ถ้าเวลามีการศึก
 สงครามก็สมทบกันทั้งกรมฝ่ายทหารแลฝ่ายพลเรือน

อันกรมทหารทั้งปวงนั้น จัดเป็นทหารสำหรับรักษาพระองค์พวก ๓
 คือ กรมข้างคัน กรมม้าคัน กรมตำรวจ แลกรมช่างทหารใน เป็นต้น
 อีกพวก ๓ เป็นทหารสำหรับรัชการสามัญ เช่นกรมศษบาล กรม
 อัครราช กรมอาสาหกเหล่า แลกรมช่างสิบหมู่ เป็นต้น

พนักงานบัญชาการทหารทั้งปวง (ท่านองนำทเสนาธิการในบังคับ)
 นั้น สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็นประธาน รองลงมาคืออรรคมหาเสนาบดี
 ที่สมุหนายก ก็คืออรรคมหาเสนาบดีที่สมุหกลาโหม ในกรมมหาด
 ไทยแลกลาโหม มีเจ้าพนักงานสำหรับราชการต่าง ๆ ในกระทรวงทัพเป็น

หลายแพนง คือ แพนงพล มีทั้ง ๒ กรม แพนงข้าง แพนงม้า
 แพนงทาง ๓ แพนงที่อยู่ในมหาดไทย แพนงเรือ แพนงค้ำหนัก
 (ทสำนึก) แพนงเครื่องสรรพยุทธ ๓ แพนงที่อยู่ในกลาโหม กรม
 พระสุรัสวดีเป็นพนักงานทำทเขียนบายูชีพลทั้งในกรุงแะหัวเมือง ส่วน
 หัวเมืองนั้น เจ้าเมืองมักเป็นนายทหารทั้งนั้น แต่ทหารเมืองชั้นใน
 รวมการปกครองอยู่ในกองทัพราชธานี ส่วนหัวเมืองเอก โท ศรี จั
 กระบวรพลเป็นกองทัพเฉพาะเมืองนั้น ๆ เจ้าเมืองเป็นนายพลผู้บัญชา
 การกองทัพเมืองนั้น ๆ ด้วย จะเยียบกระบวรทัพในราชธานีกำหนด
 เป็น ๓ ทัพ คือพระมหาอุปราชเป็นทัพหน้า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเป็น
 ทัพหลวง กรมพระราชวังหลังเป็นทัพหลัง กองทัพหัวเมือง เอก โท
 ศรี เป็นกองอิสระ แล้วแต่ในราชธานีจะสั่งให้ยกไปแต่โดยลัพัง ฤ
 ให้มาสมทบกองทัพราชธานี ลักษณะการทหารแต่โบราณปรากฏเค้า
 เงื่อนว่าจักโดยแบบแผนดังที่แสดงมา เรียบเรียงเรื่องตำนานการ
 เกณฑ์ทหารไทยแต่โบราณยุคความเพียงนี้.

โลหะหลวง ช่างกรมทหารบกกราบที่ ๔
ได้รับพระราชทานรางวัลการแข่งขันยิงเป้า,
ในพระพุทธศักราช ๒๔๖๔

ตำนานกรมทหารบกกราบทูล ๕

กรมทหารบกกราบทูล ๕ ปราบกฏตามตำแหน่งแลนามกรมที่มีมาโดย
 ลำดับ นัยว่าเป็นกรมที่สืบเนื่องเชื้อสายมาแต่โบราณกาล อธิบดี
 เดิมก็คือกรมทหารที่ใดแต่ตั้งขึ้นตามระเบียบแบบยทวิธีอย่างยุโรปเป็น
 เร็วแรกแต่ครั้งกรุงทวารวดีศรีอยุธยาโบราณ ตามพระราชพงษาวดาร
 กิติ ในธรรมเนียมศักดินาทหารเดิมครั้งกรุงเก่ากิติ ปราบกฏมีนามกรม
 น้อยว่า “กรมเกณฑ์หัต้อย่างฝรั่ง” ซึ่งพระพิพิธเศษจะเป็นเจ้ากรมนั้น
 กรมนี้ย่อมมีอยู่แล้วหลายชั่วรัชกาลในกรุงเก่าแต่เมื่อสมัยแรกมีชาว
 ยุโรปเทศเข้ามาเป็นครุฑทหารเป็นขึ้นมา แลไม่ต้องมีความสงสัยเลยว่า
 ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชเจ้า กรมเกณฑ์หัต้อย่างฝรั่งนี้
 จะไม่ได้มีอยู่แลไม่รุ่งเรืองยิ่ง เหตุว่าในรัชกาลนั้นมีนายทหารฝรั่งเทศ
 ได้เข้ามาเป็นครุฑทหารอยู่เป็นอันมาก เมื่อพ้นสมัยวิไลเข่นทรแล้ว ต่อ
 มาในรัชกาลกรุงเก่าขึ้นหลัง ๆ ความเข่นไปของกรมนี้ก็จะเปลี่ยนแปลง
 เสื่อมทรามไปตามสมัย ถึงอย่างไร ๆ กิตินามกรมนี้ยังคงปราบกฏแล
 มีนามอยู่ตามเดิม เมื่อยังคงมีนามอยู่เช่นนั้น ก็ต้องเข้าใจว่ายังเป็น
 กรมทหารกรมหนึ่งซึ่งมีระเบียบยทวิธีอย่างยุโรปสืบเชื้อสายกรมเดิมที่
 เป็นมาแล้วแต่กาลก่อน แม้จะลดหย่อนตัวระเบียบแบบแผนเดิมไป
 ประการใดกิติ นามกรมเกณฑ์หัต้อย่างฝรั่งนี้ยังคงมีอยู่จนตลอดสมัย
 กรุงศรีอยุธยาโบราณ แต่เป็นธรรมดาอยู่เองเมื่อกรุงเก่าถึงซึ่งพินาศ

ลง กรมทหารบกคงต้องเสียมสูญเสียไปชั่วคราว ครั้นถึงสมัยตั้ง
 กรุงธนบุรีแล้ว กรมเกณฑ์หัตถ์อย่างฝรั่งนั้นก็ตั้งขึ้นอีก เมื่อนาม
 เช่นนยงคงเดิมอยู่ ก็ต้องเป็นกรมทหารที่ ได้มีระเบียบเรียบร้อยอย่างยุโรป
 เช่นเคยมีมาแต่ครั้งกรุงเก่า แต่ย่อมต่างรูปต่างวิถีตามที่จะหาครยา
 อาหารได้ ในสมัยนั้น อย่างไร ๆ ก็ที่กรมทหารอย่างยุโรปคงมีอยู่
 ในรัชกาลกรุงธนบุรีนั้นแล้วเป็นแน่ เช่นปรากฏข้อความฝรั่งรัชการ
 ทศสมุหวิไชยประสิทธิ์แลในการเกณฑ์ทัพหรือแห่แห่นในสมัยนั้นก็กล่าวว่า
 “ให้เกณฑ์ทหารใส่เสื้อเกราะแลหมวกถอยขึ้น” คงเป็นต้น ทหารเช่น
 นั้นตามซึ่งเข้าใจว่าเป็นกรมเกณฑ์หัตถ์อย่างฝรั่งนั้น ได้มีคติต่อตลขคมา
 จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ แต่ระเบียบขความเป็นไปย่อมเปลี่ยนแปลง
 แปลงไปตามกาล เหตุว่าในรัชกาลกรุงธนบุรีก็ดี ในรัชกาลกรุง
 รัตนโกสินทร์ชั้นก่อน ๆ ก็คือ เป็นสมัยเกี่ยวพันอิทธิพลอยู่ในการ
 สงคราม ย่อมเป็นการยากที่จะหาเวลาแลครยาอาจารย์จัดการบำรุง
 กรมทหารตามยุทธวิธีอย่างใหม่ให้รุ่งเรืองยิ่งขึ้นได้ ต้องอาศัยใช้
 กำลังทหารตามยุทธวิธีอย่างเก่าอยู่เป็นหลัก ความเป็นไปของกรม
 เกณฑ์หัตถ์อย่างฝรั่งนั้น จึงมีระเบียบแบบแผนเก่าใหม่ปะปนระคนกัน
 ไปจนเสียมทราบสยตอมาตามลำดับ ภายหลังนับว่ากรมนี้กลายเป็น
 กรมทหารอย่างเก่าไปกรมหนึ่ง จะมีเชื้อสายเหลืออยู่ก็แต่เวลาเข้า
 กระบวนแห่แห่นยังแต่งตัวอยู่เป็นอย่างฝรั่งต่อมา ๒๓๗๕ ๓
 เมื่อพระพุทธศักราช ๒๓๗๕ มีนายทหารบกนอกราชการของอังกฤษที่

อินทเคียวหนึ่งซอ นอกถ้ำมียศเป็นนายร้อยเอกซึ่งเรียกกันในเวลานั้นว่ากษัตริย์นอกถ้ำ (กษัตริย์นอกถ้ำผู้นี้ ภายหลังได้เป็นเอเยนต์แลกงซุลเยเนอราลอังกฤษประจำกรุงสยาม แลเมื่อกลับออกไปบ้านเมืองแล้วได้เป็นขุนนางอังกฤษมีบรรดาศักดิ์เป็นเซอร์ คือ เซอร์ ทอมัสยอช นอกถ้ำ นั้น) กษัตริย์นอกถ้ำเข้ามาทางพระเจดีย์สามองค์แลเมืองกาญจนบุรีถึงกรุงเทพฯ เพื่อจะหาการทำ กระทบวงกระลาโหมนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดว่าเป็นนายทหาร จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหมื่นไวยวรนาถ คือ ภายหลังได้เป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ในรัชกาลที่ ๕ นั้น รักรองเลียงคไวเพื่อจะได้เป็นครูฝึกหัดทหาร ขณะนั้นเป็นเวลาทรงพระราชดำริห์ที่จะจัดการกรมทหารอย่างยุโรปให้รุ่งเรืองยิ่งขึ้น จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ส่งเจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมทพระกระลาโหม คือสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงษ์ ในรัชกาลที่ ๔ นั้น เก็บบุตรหม่อมรามัญเมืองนครเขื่อนขันธ์ เมืองประทุมธานี มาฝึกหัดเป็นทหารชยาบ เช่นอย่างทสมเด็จเจ้าพระยาอนุชยาเอือ เจ้าพากรมขุนอินทร์วงศ์รงค์, คือพระบาทสมเด็จพระบรมนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงจัดบุตรหม่อมรามัญฝึกหัดเป็นทหารชยาบไว้ข้างแล้วนั้น (ในหนังสืออธิบายว่า คำชยาบนี้มาแต่ชื่อทหารชาวอินทเคียวเรียกว่า “ลีฮ่าห์” อังกฤษซึ่งเป็นเจ้าของเรียกว่า “เซปอย” เมื่อรัชกาลที่ ๒ รัฐบาลอินทเคียว

แต่งตั้งให้ข้าราชการอังกฤษชื่อ ครอฟอร์ด ซึ่งเรียกกันว่า การะผัด เข้ามา
 ขอทำสัญญา ในหมู่เครื่องราชบรรณาการที่ส่งเข้ามาตลอด ๖ ถวายนั้น
 มีเครื่องแต่งตัวทหารอย่างชัชวาลด้วย ๑๒ สำรับ เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟากกรม
 ขุนอิศเรศทรงจัดถวายเป็นทหาร ใต้อาอย่างเครื่องแต่งตัวชัชวาลบรรณา
 การนั้นมาใช้ จึงเรียกกันว่าทหารชัชวาล แต่ทหารญวนพวกนี้ไม่
 เกยวแก่ตำนานกรมทหารบกสายที่ ๔ เพราะมีตำแหน่งแลหน้าที่ลักษณะวิชา
 อาการเป็นเหล่าทหารปืนใหญ่แพนทอนต่างหาก) ส่วนบุตรหมู่รามัญ
 ตกแล้วแลวนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหมื่นไวยวรนาถ
 ซึ่งไต่เลือนทชนเป็นพระยาศรีสรวยษ์จางวางมหาดเล็กควบคุมบังคับบัญชา
 จัดขึ้นเป็นทหารอีกพวกหนึ่งแต่งตัวอย่างชัชวาลเรียกว่า "ทหารอย่างยุโรป"
 ให้ยกขึ้นนอกสเป็นครูฝึกหัดชนิกทหารราย มีระเบียบขยทวิธีแลค้ำยอก
 ทหารอย่างอังกฤษ มีพลทหารที่ฝึกหัดประจำการประมาณ ๓๐๐๐ เศษ
 แบ่งเป็น ๔ ผลึก เข้าเดือน ๑ ออก ๓ เดือน โรงทหารตั้งอยู่ที่ยานพระ
 ยาศรีสรวยษ์ณฝั่งแม่น้ำฟากตะวันตก มีสนามฝึกหัดอยู่ข้างวัดขยผา
 ราม กองทหารอย่างยุโรปที่เคตั้งขึ้นใหม่นี้ นับว่าเป็นกรมทมตำแหน่ง
 แลหน้าที่แทนกรมเกณฑ์หัดอย่างฝรั่งเคมที่เสียมทรามไปนั้น

ครั้นถึงปี ๒๓๖๔ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ๔ พระจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัวไต่เสด็จเล็งลวลยราชสมยศ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้พระยาศรีสรวยษ์ผู้บัญชาการทหารอย่างยุโรปนั้น เป็นเจ้าพระยา
 สมทพระกระลาโหม แลให้ข้ามฟากมาอยู่ที่ยานเจ้าพระยาขยทนครเทศา
 (สิงห์) ซึ่งยกขึ้นเป็นหมู่ตักแถวริมถนนเขาวราชแลคลองไ่องอ่างฝั่ง

ด้วนออก กองทหารนั้นจึงได้ย้ายมาตั้งอยู่ณที่นั้น และได้ปลูกโรงทหาร
 แลทำสนามฝึกหัดใหญ่โตขึ้นมาก ลำดับนั้นโปรดเกล้าฯ ให้จัดเลข
 หมู่ลาวแลเขมรไว้ในกระทรวงกระลาโหม แลเลขหมู่ลาวกรุงใน
 กระทรวงมหาดไทย มาเพิ่มเติมเป็นทหารฝึกหัดยุทธวิธีอย่างยุโรป
 ๒ พวก อยู่ในความบังคับบัญชาเจ้าพระยาศรีสุรียงวงษ์ ต่อมา
 ๒๓๘๘ โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๒) กรมหลวง
 มหิศวรินทรามเรศร์ ซึ่งในเวลานั้นดำรงพระยศเป็นพระเจ้ายาเธอทรง
 บังคับบัญชา แลให้ย้ายกองทหารอย่างยุโรปทั้ง ๓ พวกนั้นมาตั้งอยู่
 ณท้องสนามไชย อันต่อมาได้มีโรงทหารเป็นตึกแถวเรียงรายติดต่อกัน
 หลายหลัง แลได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดขึ้นหมื่นสิบยกในกรม
 ต่างๆ สิบชักหนึ่งคนมาเป็นทหารอีกพวกหนึ่งเรียกว่ากองเกณฑ์หัด รวม
 เป็นทหารอย่างยุโรปมีขึ้นในครั้งนั้น ๔ กอง เรียกว่ากองทหารอย่าง
 ยุโรป (เดิม) ๑ กองทหารมหาดไทย ๑ กองทหารกระลาโหม ๑
 กองทหารเกณฑ์หัด ๑ รวม ๔ กอง เป็นกรมตรงกับนามกรมเกณฑ์
 หัดอย่างฝรั่งนั่นเอง แต่เรียกว่า “กรมทหารนำ” คำว่าทหารนำมา
 แต่สำหรับหน้ากระบวนเสด็จอยู่ข้างนำ แลอีกนัยหนึ่งเป็นกรมทหาร
 นอกจากกรมทหารรักษาพระองค์ที่มณฑลออกไปกระทำราชการก่อน ครั้น
 ๒๔๐๕ โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ (ชั้น ๒) กรมขุน
 วรจักรธรรณภาพแต่เมื่อยังเป็นพระเจ้าน้องยาเธอทรงบังคับบัญชากรม
 ต่อมาได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาอภัยนุทริกา มาตย์ (ศักดิ์) แต่เมื่อ

ยังเป็นพระยาขำเรอภักดีเป็นผู้บัญชาการ ประมาณถึงยกเปลี่ยนเป็น
 พระยาบรมรัตนราชพลลภ คือเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงภายหลังนั้น
 ลาดกษัตริย์ได้เปลี่ยนกระบวนยศอธิการแลคำบอกทหารเป็นแบบฝรั่งเศษชั้วคราว
 เหตุว่ามีครุฑทหารใหม่เป็นชาติฝรั่งเศษชั้วครว ซึ่งไปรบเกล้า ๆ ให้
 เป็นหลวงอุปเทศทวยหาญนั้นมาผูกหักกิจการ แต่ไม่ชำนาญนักก็กลับ
 เปลี่ยนเป็นแบบอังกฤษอีก เพราะมีเหตุหลวงอุปเทศต้องออกจาก
 ราชการ จึงไปรบเกล้า ๆ ให้เจ้าหมื่นไวยวรนาถ คือเจ้าพระยาสุรวงษ์
 ไวยวัฒน์เป็นผู้บัญชาการ ได้ใช้นายทหารในกรมทหารนำ ซึ่งใน
 เวลานั้นเรียกว่านายดาบอินได้รับวิชาความรู้อย่างอังกฤษแต่เดิมเป็นครู
 ทหาร เจ้าหมื่นไวยวรนาถได้เป็นพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ยังค้ำบัญชา
 ต่อมาจนถึงสิ้นรัชกาลที่ ๕

ครั้นถึงปี ๒๔๓๑ พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕ พระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ
 ให้พระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์เป็นเจ้าพระยาที่สมหพระกระลาโหม แต่ยังคง
 ได้ยังค้ำบัญชากรมทหารนำอยู่ แลได้เป็นผู้จัดการบำรุงกรมทหารนำ
 ให้รุ่งเรืองยิ่งขึ้นด้วยกำลังแลวิชา มีความอุสาหะจัดหาครูบาอาจารย์
 มาวางแผนแผนแลฝึกหัดยทอวิชเพิ่มเติม ถึงได้มีการประชุมพลสวน
 สนามแลประลองยุทธถวายทอดพระเนตรนำท้องสนามไชยอยู่เนื่อง ๆ

ครั้นถึงปี ๒๔๓๔ ทรงพระราชดำริเห็นว่า กรมทหารนำมีความเจริญ
 รุ่งเรืองเป็นหลักฐานแล้ว สมควรที่จะให้มีตำแหน่งนายทหารประจำ

กรมสมตามแบบแผนกองทหาร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
 พระยาพิไชยสงคราม (อ่ำ) แต่เมื่อยังเป็นพระอินทรเทพเป็นผู้บังคับการ
 ในชั้นแรกมีนายทหารสัญญาบัตรชนข้างตามสมควร นอกนั้นเป็น
 นายทหารที่เรียกว่านายกายเช่นแต่เดิมมา แลโปรดเกล้าฯ ให้กรม
 ทหารรักษาพระองค์คือกรมทหารบกرایش ๒ ชคนั้น แลกรมทหารล้อมวัง
 คือกรมทหารบกرایش ๑๓ ชคนั้น เข้าสมทบกรมทหารนำอยู่ในความ
 บังคับบัญชาอันเดียวกัน แม้แต่กรมทหารผสมคือกรมทหารบก
 รایش ๓ ชคนั้นก็ยกย่องเหมือนอันเดียวกัน เหตุว่าพระอินทรเทพ
 เวลานั้นก็ได้เป็นผู้บังคับบัญชากรมผสมพ่ายอยู่ด้วย ภายหลังกรมทหาร
 นำได้จัดตั้งกองทหารมาชนอกกของหนงเมอบ ๒๔๓๕ เพราะฉะนั้นใน
 สมัยนั้นจึงนับว่าคล้ายคลึงตจกของพลหรือกองทัพอันหนึ่ง ครั้นถึง
 ปี ๒๔๓๗ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งแตงนายทหารสัญญาบัตรบังคับกองแล
 กระทำการกองชนเป็นอัตรา มียศแลตำแหน่งทหารเรียกตามแบบ
 อังกฤษ แลเปลี่ยนแปลงเครื่องอาวุธยุทธภัณฑ์หลายอย่าง การ
 ปลูกครองแลรูปการของกองทหารเรียกขรือยชนตามลำดับ ในสมัยนั้นได้
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า
 กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช แต่เมื่อยังดำรงพระอิสริยยศเป็น
 สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ รัชพระเกษรตศกต
 เป็นนายทหารพิเศษ แต่งเครื่องยศนายพันเอก ซึ่งในเวลานั้นเรียกว่า
 “ออเนอราวี คอลอนเนล” นั้น, สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอพระองค์นั้น

ไต่ทรงเกยวของแก่กรมทหารนำนั้น เป็นเริ่มต้นมาแต่ปี ๒๔๒๓ ส่วน
ผู้บังคับการกรม คือ พระยาพิไชยสงคราม (อ่ำ) นั้นเรียกว่า
“ คอลอนเนล อิน ชิฟ ”

ครั้นถึงปี ๒๔๒๓ ไปรตเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยานรรัตนราชมานิตแต่
เมื่อยังเป็นพระยาเป็นผู้บังคับการมาไต่ปี ๑ เปลี่ยนเป็นนายพลโท
เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีแต่เมื่อยังเป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถ มียศเรียก
ว่า “ คอลอนเนล ” คือนายพันเอกนั้น ในปี ๒๔๒๔ นี้ ระเบียบการ
ปกครองในกรมทหารนำขึ้น แลตั้งอยู่ในความเจริญรุ่งเรืองทั้งกำลัง
แลวิชา เพราะเหตุว่าได้รับพระบรมราชูปถัมภ์แลความสามารถของ
ผู้บังคับการ ไต่เริ่มสร้างโรงทหารนำขึ้นเป็นตึกใหญ่ ซึ่งภายหลัง
ปรากฏนามว่าศาลายุทธนาธิการแลที่เป็นศาลากระทรวงกระลาโหมอยู่
บัดนี้ ในสมัยนั้นถึงแม้ว่าไต่ ไปรตเกล้า ฯ ให้แยกกรมทหารรักษาพระองค์
กรมทหารล้อมวังแลกรมทหารผพายออกจากความบังคับบัญชากรมทหาร
นำไปเป็นกรมอิสระมีผู้บังคับการเฉพาะกรมหนึ่ง ๆ แลเวลานั้นก็
ไปรตเกล้า ฯ ให้กรมทหารนำรับเลขไฟร์หลวงแลขัตตรหมี่ไม่ว่าหมี่ไต
กระทรวงไต่ที่สมัครเข้ามาเป็นทหารในกรมนี้ มีกำหนด ๕ พันห้า
พันห้าร้อยคน มีคนสมัครเข้ารับราชการเพิ่มขึ้นเป็นอันมาก มีพวก
ลาวทรงคำเมืองเพ็ชรบุรีเป็นคน พวกนี้เรียกว่า “ กองทหารสมัคร ”
มีหลายกอง รวมทั้งกองทหารที่มีอยู่แต่เดิมด้วย ๒๒/๐๔/๒๕๖๒ จึงยังคงเป็น
กองทหารไต่หลายกองพันมีกำลังไม่ลดถอย ทั้งมีทหารมาเติมซึ่งไต่

จัดการเป็นกองใหญ่ขึ้น แลแยกจัดเป็นกองด้วยเพลิงอีกแผนก ๓ แล
 เพิ่มกองทหารช่างชนด้วย กรมนี้ก็นับว่าเป็นกรมทหารใหญ่กรมหนึ่ง
 ทำนองอย่างกองผสม ส่วนระเบียบขยทวิธก็เปลี่ยนแปลงหลายอย่าง
 มีชาวต่างประเทศเป็นครุฑทหารหลายชาติมีชาวอิตาลีเลียนเป็นต้น เครื่อง
 อาวุธทวารณก็เปลี่ยนแปลงใหม่เป็นลำดับตลอดมาจนถึงปี ๒๔๒๗ เจ้า
 หมื่นไวยวรรณารถเป็นแม่ทัพไปปราบปรามพวกช้อ โปรตเกล้า ๆ ให้
 นายบุษย์แต่เมื่อเป็นหลวงสิทธิ นายเวรมหาคเล็กเป็นผู้บังคับการแทน
 ครั้นถึงปี ๒๔๓๐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ให้ตั้งกรมยุทธนา
 อธิการขึ้น สำหรับบังคับบัญชากรมทหารอย่างใหม่ทั่วไป พระบรมวงษา
 นวงษ์ข้าราชการที่สำคัญ ๆ อันเป็นผู้บังคับการกรมทหารต่าง ๆ อยู่ใน
 เวลานั้น ได้รวมมารับราชการตำแหน่งใหญ่ในกรมยุทธนาธิการ เจ้า
 หมื่นไวยวรรณารถซึ่งได้เป็นพระยาสุรศักดิ์มนตรี จนแล้วในเวลานั้นก็ได้เป็น
 เช่นนั้นด้วยผู้หนึ่ง ลำดับนั้นกรมยุทธนาธิการได้จัดการเปลี่ยนแปลง
 แยกแผนหลายอย่าง เป็นต้นว่าตั้งเดิมอัตราของทหารแลเปลี่ยนยศ
 ตำแหน่งตลอดจนคำบอกทหารเป็นภาษาไทย แลแก้ไขระเบียบขยทวิธ
 ใหม่ในกองทหารให้เหมือนกันทั่วไป สมัยนั้นกรมทหารนำจึงเป็นกอง
 พันทหารรายกองหนึ่งเรียกว่า “ กองทหารนำ ” หลวงสิทธิ นายเวร
 ได้เป็นผู้บังคับการ ต่อมาจนถึงปี ๒๔๓๓ เปลี่ยนเป็นนายพลตรี พระเจ้า
 บรมวงษ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ แต่เมื่อยังเป็นพระเจ้าหน้อง
 ขาเธอกรมหมื่น นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา

(กัม) แต่เมื่อยังไม่ได้เป็นพระยา ปี ๒๔๓๕ นายพลโท พระเจ้าบรม
 วงษ์เธอ กรมหลวงอภิศรุตมเดช แต่เมื่อยังเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ
 กรมหมื่น ในลำดับนั้นจนถึงปี ๒๔๓๖ มีเหตุขบขันที่ตองสังทหารในกรมนี้
 แยกย้ายเข้ากองทัพแลกองทัพพิเศษต่าง ๆ ไปกระทำสงครามแลรักษา
 พระราชอาณาจักรหลายตำบล จนไม่สามารถจะมีทหารตั้งอยู่เป็นกอง
 ใหญ่ได้ เหตุว่าในสมัยนั้นยังเกณฑ์คนเป็นทหารได้แต่เฉพาะหมู่
 เฉพาะกรม ทั้งเป็นพวกทหารสมัครเสีย โดยมาก เมื่อเสร็จราชการ
 แลแล้วก็ต้องปลดปล่อยจากราชการประจำตามประกาศ ส่วนคนหมู่เดิม
 ก็ร้องโรยขอขำจำเป็นต้องทอดให้พักผ่อนชั่วคราว คงจัดให้มีแต่
 กองทหารน้อยตั้งประจำการอยู่ณเมืองราชบุรีอง ๑ มีนายทหารผู้น้อย
 ยังกิจการอยู่เรียกว่า “ กองทหารมณฑลราชบุรี ”

ครั้นถึงปี ๒๔๔๐ ได้รวบรวมผู้คนจัดเป็นกองพันขึ้นอีกตั้งอยู่ณศาลา
 ยุทธนาธิการตามเดิม ส่วนกองทหารที่เมืองราชบุรีคงยังมีอยู่ด้วย
 สมยนั้นนายพัน เอกพระยาพลพลพยุหเสนา (กัม) แต่เมื่อยังเป็นนาย
 พันโท แลเป็นผู้ที่มีความอุสาหะรวบรวมผู้คนในชั้นหลังนี้เป็นผู้ยังกิจการ
 ได้ ปี ๑ ถึงปี ๒๔๔๑ โปรดเกล้าฯ ให้นายพลโท พระยาพลโยธิน
 (นพ พหลโยธิน) แต่เมื่อยังเป็นนายร้อยเอก หลวงศิลาสารสวรรค์
 เป็นผู้ยังกิจการปี ๒๔๔๒ เปลี่ยนเรียกนามกองทหารเป็นกรมโดยลำดับ
 เลขทั่วไป กองทหารนำได้นามว่า “ กรมทหารบกพายัพที่ ๕ ” ถึงปี
 ๒๔๔๔ ยกกรมนี้ จากศาลายุทธนาธิการไปตั้งอยู่ณโรงทหารสวนกุหลาบ

ประจำรักษาราชการแทนกองทหารรักษาพระองค์ซึ่งได้เปลี่ยนนามเป็น
 กรมทหารบกที่ ๒ นั้น ในปีเดียวกันนี้เป็นสมัยแรกตั้งกองพลประจำ
 มณฑลต่าง ๆ ไปรทเกล้าฯ ให้หลวงศิลปสารสุวรรณ (นพ พหลโยธิน)
 ซึ่งได้เป็นนายพันตรี พระศรีธรรมาโศภิต (นพ พหลโยธิน) เป็นผู้บัญชาการ
 กองพลทหารบกที่ ๕ มีกรมทหารบกที่ ๕ ตั้งอยู่เป็นหลักของกอง
 พลนั้น อันได้มีศักดิ์เป็นกองพลอิสระสยาม ส่วนกรมทหารบกที่
 ๕ นายพันตรี พระศรีธรรมาโศภิตเป็นผู้บังคับการอยู่ด้วย ถึง
 ปี ๒๔๔๕ นายพันตรี หลวงโหมทกษัตริย์ (พม) เป็นผู้บังคับการ ใน
 ปีเดียวกันเปลี่ยนเป็นนายพันเอก พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชาญไชย
 ขรรค์ แต่เมื่อเป็นนายพันโทพระองค์เจ้ากาญจนาภาสรัคมี สมัย
 กรมบัญชาการกองพลทหารบกที่ ๕ ย้ายตั้งอยู่ณโรงทหารกรมทหาร
 บกที่ ๕ ที่สวนกุหลาบ เป็นแต่จัดแบ่งกองทหารในกรมนี้มาตั้งประจำ
 อยู่นครเมืองราชบุรีคือกองทหารเดิมที่มีอยู่แล้วณที่ใหม่มากขึ้น ครั้น
 ถึงปี ๒๔๔๖ กรมบัญชาการกองพลทหารบกที่ ๕ แลกรมทหารบกที่ ๕
 ได้ย้ายจากสวนกุหลาบออกมาตั้งอยู่นครเมืองราชบุรี มีโรงทหารใหญ่โต
 ตามแบบใหม่ ตั้งอยู่ในกำแพงเมืองปากแม่น้ำฝั่งตะวันออกตั้งเช่นเช่น
 อยู่ยคน, ในปี ๒๔๔๖ นี้ นายพลโท พระยาเทพอรชุน (อุม อินทรโยธิน)
 แต่เมื่อเป็นนายพันตรี หลวงสวัสดิ์ทรยานการเป็นผู้บังคับการ แลเปลี่ยน
 กันต่อมาตามลำดับ คือในปีปลายนั้นนายพันเอก พระยาวิเศษสิงหนาท

(ยัง จุลานนท์) แต่เมื่อเป็นนายพันตรี หลวงรัตนดุษฎี ปี ๒๔๔๘
 นายพันโท พระสรวิเศษเดชาวัธ (หม่อมราชวงศ์วงษ์) แต่เมื่อยังเป็น
 หลวงแสนนายพันตรี ปี ๒๔๕๓ นายพันโท พระศักดิ์เสนี (หม่อมหลวง
 อุดม เสนีวงศ์) ปี ๒๔๕๓ นายพันตรี หลวงรามเกษะ (ตาด สุวรรณวาสี)
 ปี ๒๔๕๕ นายพันตรี หลวงเสนีพิทักษ์ (สาย บณบริคพันธ์) แต่เมื่อ
 ยังเป็นนายร้อยเอกขุนศรีสุทรยศพิไชย (เป็นฝรั่ง), ในยี่เดียวกัน
 นายพันตรี หลวงโสมจตุรงค์ (นาก), ปี ๒๔๕๖ นายพันโท หลวงไกร
 กริธา (ปลั่ง วิภาตะโยธิน) แต่เมื่อยังเป็นนายพันตรี ขุนแสงผลาญ
 ปี ๒๔๕๗ นายพันโท พระมหาณรงค์เรืองเดช (แปลก จุลกัณฑ์) แต่
 เมื่อยังเป็นนายร้อยเอก หลวงกำแหงณรงค์ เป็นฝรั่งแล้วได้เป็นผู้
 บังคับการต่อมาจนถึงคน อนึ่งในปี ๒๔๕๔ เมื่อทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้าฯ ให้พระบรมวงษานุวงศ์ที่เป็นทหารดำรงตำแหน่งผู้บังคับการพิเศษ
 กรมทหารต่าง ๆ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุ
 วงศ์วรเดช ได้รับตำแหน่งเป็นผู้บังคับการพิเศษกรมทหารบกสายที่ ๔ น
 เพราะเหตุที่ใดเกี่ยวข้องกับยศเป็นนายทหารพิเศษใน กรมนี้ มาแต่กาล
 ก่อน ความเป็นไปได้ของกรมนี้แม้จะมีเวลาขงแลห้อยอย่างไรก็ดี ก็ควร
 นำพิศวง ทงมีพระบรมวงษานุวงศ์ข้าราชการที่สำคัญ ๆ ใดเกี่ยวข้องกับ
 อยู่ก็มาก เมื่อได้พิจารณาโดยละเอียดแล้วก็จะเห็นได้ว่าเป็นกรมทหาร
 สำคัญกรมหนึ่ง

เมื่อว่าในฐานะแห่งกองพลทหารบกที่ ๔ ซึ่งภายหลังกรมทหาร
 บกชายที่ ๔ ได้สังกัดอยู่นั้น เคยเป็นกองพลอิสระ ต่อมาเมื่อปี ๒๔๕๖
 ยกไปรวมอยู่ในความบังคับบัญชาจากกองทัพน้อยทหารบกที่ ๓ ทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายพลโท พระยาพหลโยธิน (นพ พหลโยธิน)
 ซึ่งในขณะนั้นเป็นนายพลตรี พระยาพหลพลพยุหเสนาผู้บัญชาการกองพล
 ทหารบกที่ ๔ ไปเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครราชสีมา เปลี่ยน
 นามบรรดาศักดิ์เป็นพระยากำแพงสงคราม โปรดเกล้าฯ ให้นาย
 พลโท พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ แต่เมื่อยังเป็นนาย
 พลตรีและกรมหมื่นอยู่นั้น ไปเป็นผู้บัญชาการแทนพระยาพหลพลพยุ
 เสนาอยู่ชั่วคราว แล้วกลับมาเป็นผู้บัญชาการกรมพระคชบาล โปรด
 เกล้าฯ ให้นายพลตรี พระยาพิไชยชาญฤทธิ์ (ผาด เทพหัสดิน
 ณรุงเทพ) ไปเป็นผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๔ กลับฐานะ
 เป็นกองพลอิสระต่อไปตามเดิมในปีเดียวกันนั้น ครั้นถึงปี ๒๔๖๐ พระ
 ยาพิไชยชาญฤทธิ์ต้องออกไปกระทำการศึกต่อกับราชสัมพันธมิตรร่วม
 ศักในทวีปยุโรปชั่วคราว โปรดเกล้าฯ ให้นายพลตรี พระยาอมรวิสัย
 สรเดช (พัน โรหิตะพินทุ) แต่เมื่อยังเป็นนายพันเอกไปทำการแทน,
 ถึงปี ๒๔๖๒ พระยาพิไชยชาญฤทธิ์กลับเข้ามารับราชการตามตำแหน่งเดิม
 ในปีเดียวกันนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายไปเป็นสมุหเทศาภิบาล
 มณฑลนครสวรรค์อีกแล้ว โปรดเกล้าฯ ให้นายพลตรี หม่อมเจ้า
 ทศศิริวงศ์เป็นผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๔ สืบมาจนถึงบัดนี้

๓) เมื่อปี ๒๔๓๗ นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา (กุ่ม) แต่เมื่อยังเป็นเมเยอร์ หลวงทวยหาญรักษาคุมกองทหารเข้ากองทัพ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ดำรงไปปราบปรามพวกช้อณเมืองหนองคาย เมื่อแม่ทัพกลับกรุงเทพฯ แล้วได้เข้ากองทัพพระยามหาอำมาตย์ (จีน) ต่อไป

๔) เมื่อปี ๒๔๒๖ กับต้นขุนรตโรไชยคุมกองทหารเข้ากองทัพ เจ้าพระยาศรีธรรมราช (เวก) แต่เมื่อยังเป็นพระยาราชวรานกุลไปปราบปรามพวกช้อณทุ่งเชียงคำ

๕) เมื่อปี ๒๔๒๗ เข้ากระบวนทัพนายพลโท เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี แต่เมื่อยังเป็นคอสตอเนลเจ้าหมื่นไวยวรนาถ ไปปราบปรามพวกช้อณแขวงหัวพันห้าทั้งหกแลสิบสองจุไทย

๖) เมื่อปี ๒๔๓๐ เข้ากระบวนทัพนายพลโท เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี แต่เมื่อยังเป็นพระยาแสนนายพลตรีไปปราบปรามพวกช้ออิกฉวียงคอง, กองทัพได้ตั้งรักษาการอยู่ณเมืองหลวงพระบางราชธานี แลเขตแขวงในมณฑลนั้นประมาณ ๒ ปี พระยาสุรศักดิ์แม่ทัพกลับกรุงเทพฯ แล้ว นายพลตรี พระยาฤทธิรงค์ธเนศ แต่เมื่อยังเป็นนายพันเอก พระพลษฎานุรักษ์บังคับการกองทัพต่อมารวมประมาณ ๗ ปี จึงได้กลับกรุงเทพฯ

๗) เมื่อปี ๒๔๔๕ นายพันตรีหลวงประจันต์สิทธิการ (จำปา) คุมกองทหารเข้ากระบวนทัพพร้อมด้วยกองทหารกรมอื่น ๆ ซึ่งนายพลโท เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เป็นแม่ทัพไปปราบปรามพวกเงี้ยวณมณฑลพายัพจนเสร็จราชการ

๘) เมื่อปี ๒๔๖๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงการ
 โหมจึกกองทหารอาสาสมัครออกไปในงานมหาสงครามหนทวีปยุโรป, นอก
 จากนายพลตรี พระยาพิไชยชาญฤทธิ (ผาด เทพหัสดิน ณ อยุธยา)
 ซึ่งเป็นผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๔ อยู่ในขณะนั้น ได้ออกไปเป็น
 หัวหน้ากองทหารทำการศึกต่อกับราชสัมพันธมิตรร่วมศึกนั้นแล้ว, มี
 จำนวนนายและพลทหารในกรมทหารบกที่ ๔ ได้เข้ากองทหารอาสา
 สมัครออกไปรับราชการสงครามเป็นเกียรติยศสำหรับกองของตนด้วย

ความทุกข์ชนกถาวรณะเฉพาะแต่คราวที่สักัญญ์ ๆ อันเกี่ยวด้วยการ
 ทพิศก นอกจากนทหารกรมมณฑลซึ่งเข้าผสมกองทหารพิเศษไปราชการ
 ต่าง ๆ ก็มีอีกเป็นหลายคราว ทั้งที่ไปแต่ตั้งแต่ก่อนนั้นไปรับราชการ
 พวกเหล่าราชทัณฑ์เวียงต่าง ๆ ก็มีอีกมาก เช่นรับราชการองษณมณฑล
 นครไชยศรีแลราชบุรี แลในกรุงเทพฯ เมื่อปี ๒๔๓๓ เป็นต้น บางสมัย
 ต้องไปเป็นกำลังระงับภัยโจรผู้ร้ายณหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ เช่นในมณฑล
 ปราชินทเมืองชลบุรี เป็นต้น ซึ่งเมื่อสมัยนั้นไม่มีกองตำรวจภูธรแล
 ยังไม่ไต่ตั้งกองพลประจำมณฑลต่าง ๆ อย่างเช่นทุกวันนี้ กรมทหาร
 บกที่ ๔ ได้มีหน้าที่ไปกระทำการแทน ถึงต้องแต่งทหารเป็นกอง
 น้อย ๆ แยกย้ายไปประจำอยู่ณหัวเมืองที่หลายมณฑล ใช้แต่เฉพาะใน
 หัวเมือง แม้แต่ในกรุงเทพฯ พระมหานครกรมทหารบกที่ ๔ ก็เคย
 มีหน้าที่พลทหารออกรักษาการพระนครแทนพลตระเวน ซึ่งแต่ก่อนยัง
 เรียกว่าไปลี้ศกักราวหนึ่งในระหว่างปี ๒๔๓๓ นั้น, ยิงนำทอน ๆ เช่นแห่น

รักษาสถานที่แล้งกำกวมการต่าง ๆ อีกหลายอย่างจะพรรณนาไปยังยักยาว
 ซอย่นความลงว่าแต่ก่อนเมื่อมีเหตุที่ต้องใช้กำลังทหาร กระทำการนอก
 จากหน้าที่กรมทหารรักษาพระองค์ทั้งหลายเช่นไปราชการหัวเมืองเป็นต้น
 กรมนี้ยอมมีหน้าที่ต้องไปนำมาก่อน ตามที่ปรากฏนามว่ากรมทหารนำ
 ฉะนั้น กรมนี้เมื่อกรมนี้เป็นกรมทหารประจำมณฑลราชบุรีแล้ว จึงได้
 เปลี่ยนแปลงหน้าที่เช่นที่เป็นอยู่แล้วในบัดนี้ ก็แลการที่กรมทหารยกย้าย
 ที่ ๕ ออกมาตั้งอยู่ณเมืองราชบุรีเพราะเหตุใด เหตุว่าหมื่นทหารใน
 กรมนี้เป็นคนอยู่ในหัวเมืองมณฑลราชบุรีโดยมาก ทั้งที่ใดเคยมีกอง
 ทหารกรมนี้ตั้งประจำอยู่ณเมืองนี้เป็นเชื้อสายสืบ ต่อมาช้านานแล้วด้วย
 เมื่อพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร พ.ศ. ๒๔๕๖ ได้เริ่มใช้แล้ว ผู้
 คนทรบราชการในกรมนี้ก็ติดต่อกันได้เรื่อยบริบูรณ์ แลมีความเจริญรุ่ง
 เรืองยิ่งด้วยกำลังแล้ววิชาทั้งระเบียบ การปกครองแลกระบวนยุทธวิธีก็
 กว่าทุกสมัยที่เป็นมาแล้ว ไม่ต้องมีชาวต่างประเทศเป็นครูบาอาจารย์
 เช่นแต่ก่อน ๆ ทั้งนี้เพราะนายทหารไทยเราที่ใคร่ศึกษาวิชาโรงเรียน
 เรือนนายร้อยซึ่งกรมยุทธนาธิการได้ตั้งขึ้นแล้วเมื่อปี ๒๔๓๐ นั้นมีขึ้นเป็น
 อันมาก ทั้งนายทหารที่ได้ออกไปศึกษาวิชาการณประเทศยุโรป ได้รับ
 ความรู้วิชาอันนานาอันมีชนพอกการก็เป็นผลสำเร็จได้ใคร่ราชการสืบมา กรม
 นี้จึงได้รบความฝึกหัดที่กระบวนยุทธวิธีขึ้น จนถึงได้มีการออกแรม
 สนามซ้อมรบแลเดินทัพทางไกลอยู่เนือง ๆ ที่ใดกระทำความเชิดชู
 เกียรติคุณในกรุงเทพฯ ก็หลายคราว มีต้นว่าเมื่อปี ๒๔๕๐ ประชุมพล
 สอนสนามในการเสด็จประเวศพระนครจากยุโรป ปี ๒๔๕๓ ประชุมพล

สวนสนามแลรบชิงไชยเมืองงานพระราชพิธีสมมงคลภิเศก ปี ๒๔๕๒
 ประลองยุทธช้อมรบถวายตัวเมือรบเจ้าผู้สำเร็จราชการเมืองบริษัวิก
 ปี ๒๔๕๔ ประชุมพลสวนสนามแลรบชิงไชยเมืองงานพระราชพิธีบรมราชา
 ภิเศก, ปี ๒๔๕๘ เข้าประลองยุทธที่มณฑลอยุธยา ปี ๒๔๕๘ เข้าประลอง
 ยุทธที่มณฑลราชบุรี ส่วนคุณวิเศษของนายทหารที่ใดเคยรบพระราช
 ทานเสโล่ห์หลวงสำหรับยิงบนชนะในปี ๒๔๕๑ เป็นเครื่องหมาย, ครั้ง ๑
 แลว ครั้นถึงปี ๒๔๖๔ นี้ได้รบพระราชทานเสโล่ห์หลวงสำหรับชนะการแข่ง
 ชนยิงบนยาวอีกครั้ง ๑ การที่กรมทหารบกปีที่ ๔ ได้มีความรุ่งเรือง
 คั่งมั่นอยู่เป็นหลักฐานเห็นปานดังนี้ จะลืมนกล่าวเสียไม่ได้เลยว่า เป็นไป
 เพราะเดชพระบารมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบนศาลให้กรมยุทธนา
 อธิการตลอดจนเป็นกระทรวงกระลาโหม ได้จัดการเปลี่ยนแปลง
 ระเบียบแบบแผนเป็นอันดี ทั้งนักอาศัยความคำวิหโดยวิริยะอุตสาหะ
 อากหาญของผู้บัญชาการกรมยุทธนาธิการ และเสนาบดีกระทรวง
 กระลาโหม, กัยทั้งเสนาธิการทหารบกเป็นลำดับมา ทั้งความสามารถ
 ของผู้บัญชาการกองพลทหารบกที่ ๔ ผู้เริ่มต้นตลอดทั้งผู้บัญชาการสืบ
 ต่อมาภายหลัง ทั้งผู้บังคับการกรมทหารบกปีที่ ๔ เองทวยราชการ
 มาตามลำดับจนบัดนี้

ตามตำนานที่ใดกล่าวมาแล้วนั้น บรรดาผู้ที่ได้รับราชการแลเกี่ยว
 ข้องในกรมทหารบกปีที่ ๔ ควรจะมีความชื่นชมยินดีแลว่าแจ้งรู้ สักใจ
 ว่ากรมของเราได้มีอายุไขมาช้านาน ทั้งได้รับราชการผลของพระเดช
 พระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นประโยชน์แก่พระราชอาณากร

มาแล้วหลายรัชสมัย บรรพบุรุษในกรมของเราได้กระทำความดีแต่
 เคยมีความเห็นอยากกรากกรำมาปลงใจ เราทั้งหลายต้องตั้งใจ
 กระทำราชกิจที่ค้อมีให้เสื่อมทรามแลเสี้ยนนามของ กรมที่ ได้มีความดี
 มาแล้ว แลที่ได้มีองไชยอันควรเชิดชูอยู่ คือในหมู่ของอย่างใหม่ใน
 รัชกาลที่ ๕ ซึ่งกรมทหารราบทั้งหลายได้รับพระราชทานครั้งแรก
 เมื่อปี ๒๔๓๕ องไชยกรมทหารบกที่ ๕ ก็เป็นองเคียวที่ได้เคยปลิว
 ไปสู่สนามรบ แลได้จับธงของข้าศึกอันเป็นเชลยมาได้ไว้นาน
 อยู่ก็มีมาก เราต้องรักษานิต, ของกรมแลกระทำหน้าที่อันพึงเป็น
 โดยแข็งแรง เพื่อเชิดชูเกียรติศักดิ์ของกรมไว้, เมื่อมีความขุ่นข้อง
 ท้อใจหรือหวาดเสียวประการใด ก็จงแลดูชายองไชยของกรมอันได้
 มีความศักดิ์สิทธิ์มาแล้วเป็นเครื่องหมาย ยึดมั่นนำใจให้ระลึกถึงพระเดช
 พระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เช่นกระแสน้ำของพระอินทร์
 ที่ปรากฏในอชคคสตราว่า

“มเมว คัสมี สมเย อชคค อล์โลเกยยาถ มมี ทิว อชคค
 อล์โล กยต ยัมภวิสสตี ภย วา ฉัมภิตตค วา โลมหสโต วา โส
 ปหิยสสตี”

แปลตรงตามศัพท์ภาษามคธมีความว่า

“ในการนั้นท่านทั้งหลายพึงแลดูชายธงของเรานั้นเทียว เพราะว่า
 เมื่อท่านทั้งหลายแลดูชายธงของเราอยู่ ความกลัวก็ ความหวาด
 สดุ้งก็ ขนพองสยของเกล้าก็ อันจักมี อันนั้นจักหายไป” ดังนี้

ตามคำพระบาทพาท้องมาแล้ว ขอความสวัสดิ์มิไชย จงมีแก่
 กรมทหารบกที่ ๕ ทุกเมื่อเทอญ.

